

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Thomæ Tamburini Societatis Iesu Siculi
Caltanisettensis, In Alma Vniversitate nobilis Civitatis
Messanæ, Theologiæ Primarij Professoris. Explicatio
Decalogi Duabus distincta partibus**

In qua omnes ferè conscientiæ casus, ad decem Præcepta pertinentes,
mira brevitæte, claritate, & quantum licet, benignitate declarantur

Continens sex Libros posteriores in Decalogum, id est, expositionem
præceptorum secundæ tabulæ

Tamburini, Tommaso

Monachii, Anno M.DC.LIX.

Caput Primum. De novem circumstantijs restitutionis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-39995

„fortem accipi. affirmat Medina. Et
 „Divi Thomæ Interpretes q. 78. art. 1.
 „judicant, speculativè probabile. Sed
 „Dicastillus contradicit, & inquit:
 „mihi hæc sententia, & speculativè im-
 „probabilis & moraliter in praxi om-
 „nino videtur perniciofa. Videte cen-
 „sorium Catonem severo supercilio
 „doctrinam condemnantem, audite
 „tamen n. 254. sibi deinde esse contra-
 „rium &c. Hæc Caram.

a Caram. l. 2. Th. mor. d. 14. nu. 362. se-
 quiturque Med. apud Dic. lib. 2. de just. tr.
 10. d. 2. du. 11.

2. Equidem cum ad praxim animus
 meus sit semper intentus, ajo, hanc mo-
 lestiam in praxi esse adeo levem, ut in
 communibus commercijs parva, atque
 adeo nihil reputetur. ac propterea vix,
 & nè vix quidem b sit pretio compen-
 sanda.

b Dicastil. absolute hanc nostram sen-
 tentiam docet l. c. n. 251.

§. VII.

De Cooperatoribus cum usurario, &
 ejusdem poenis.

1. DE cooperantibus cum usura-
 rio dictum est sufficienter li. 5.
 cap. 1. §. 4. à num. 42.

2. Quas autem poenas obligationes
 que contrahant usurarij, qua ratione
 eorum bona remaneant obligata resti-
 tutioni, an dominium acquirant eo-
 rum, quæ per usuras acquirunt, quan-
 tum eorum hæredes debeant, & quo
 modo restituere, sunt res obviæ, & fa-
 cilè haberi ex doctoribus a possunt.

a Doctores apud Delugo d. 25. sec. 11.
 §. 2. & 3. apud Lessl. l. 2. c. 20. du. 20. & 22.

Dicastil. l. c. tota fere diss. 3 Bartol. à J. Fan-
 sto in spec. d. 26. à qu. 100.

TRACTATUS IV.

De circumstantijs restitutionis & con-
 causis &c.

CAPVT PRIMVM.

De novem circumstantijs restitu-
 tionis.

1. His versibus ex continentur,

*Quis? Quid restitues? Cui, Quantum?
 Quomodo? Quando?
 Ordine, quoque loco, qua causa excuset
 iniquum?*

§. I.

Quis?

P Rofecto is restituere tenebitur,
 qui ad id astringitur à justitia. de
 qua re in tota hac materia de re-
 stitutione disputatum est; ita sanè. Ve-
 rum, quæ alibi locum commodum
 non habuerunt, hic subiicienda sunt,
 idemque faciendum in singulis propo-
 sitis circumstantijs. In hac ergo prima
 circumstantia docebimus, an restituere
 teneatur pauper fictus? & an religio-
 sus, ære alieno vel furto gravatus.

Pauper fictus.

2. Qui simulata a paupertate acci-
 pit eleemosynam, peccat teneturque
 b ad restitutionem; ratio est. quia acci-
 pit sine titulo; cum enim interponat
 fraudem,

Nnn 3

fraudem, facit, ut deficiat finis, quo dominus movetur ad dandum, qui finis erat paupertas. Si fraus tamen caderet in modum, non vero in substantiam, posset elemosyna iuste retineri, quia, quoad substantiam, adesset sufficiens voluntarium; ut si quis elemosynam quidem tibi porrigeret, sed nisi fingeres paupertatem, non adeo promptè ac liberaliter. Atque ex hoc capite frequenter excuso veros pauperes, sed ultra modum suas necessitates exagerantes.

aa De hac re tota, præter authores mox citandos, fuse agit *Dicast. lib. 2. tr. 2. d. 6. d. 5.* b *Cast. l. 1. tr. 6. d. 2. p. 14. n. 5.*

3. Obijcis. Qui fingens sapientiam virtutesque, accipit ab Episcopo beneficium, validè accipit, nec obligatur illud resignare, & qui ordinatur v. g. sacerdos sine patrimonio, vel in excommunicatione, validè initiatur, & tamen Episcopus, si scivisset veritatem, non concessisset beneficium, nec ordinasset; ergo pari ratione semper validè donabitur elemosyna in casu nostro &c. Respondeo, nego paritatem; nam Episcopus, quando actu confert beneficium vel ordines, absolute intendit hæc conferre huic determinatæ personæ, sic expolente recepta consuetudine, & bono Ecclesiastico, ne ordines & beneficia, sub infinitis fidelium scrupulis incerta essent; id quod non est in casu e mentitæ paupertatis. De mendicantibus ostiatim modicas elemosynas benignius loquitur Granado bb: in his enim (ait) non tam habetur ratio paupertatis, quam charitatis; unde dominus non censetur dare sub conditione paupertatis, sed absolute; quod sanè non ita se

habet in elemosyna notabilis quantitatis.

bb *Granad. 2. 2. contr. 3. tr. 11. d. 7. num. 7.*

4. Quid de paupere, qui pigritia vel etiam cupiditatis causa elemosynam poscit? respondeo, si verè est pauper, nec mortaliter peccat, nec ad restitutionem tenetur: non prius, quia otiositas illa, vel cupiditas, nisi aliud addatur, non pertingit ad gravem deordinationem: non posterius, quia constante paupertate, constat finis elemosynæ.

c *Bariol. apud Dian. p. 5. tr. 8. ref. 21. §. nota etiam.*

Quid de Eremita, seu serviente alicui Ecclesiæ? respondeo, licere huic vivere juxta suum statum ex elemosynis Ecclesiæ, illi tamen æqualiter providendo; quia qui altari servit, de altari & vivat: quod ex suo competenti victu Ecclesiæque cultu superest, possit eum dare, siue suis cognatis, siue extraneis, modo sint pauperes, & modo ex circumstantiis non appareat, donaria fidelium Ecclesiæ ornatui applicari: colligitur ex dictis.

5. At verò, cuinam injustè sic forè accepta sunt restituenda, dominone, an pauperibus, an locis pijs? respondeo, utrumque esse probabile, docet Vasquez ee; Domino, quia non dedit, nisi huic, ergo non alteri: pauperibus, quia, qui dedit, non respexit, nisi rationem veluti genericam paupertatis, & Christi Domini amorem; unde saltem regulariter non astrinxit intentionem ad hunc numero pauperem, ergo jam habetur voluntas ejus interpretativa dandi cuicumque alteri pauperi vel Ecclesiæ, nomine

nomine Christi. Illud adverte, si quis nam posse petere eum, qui filias habet facta nobilitate, dicendo v. g. se esse filium alicujus principis, accipiat aliquid, ut si hospitio magnifico exciperetur, obligari ad restitutionem domini, nec posse pauperibus, quia tunc motivum, ne in genere quidem, attingit paupertatem. Simile quid decernitur in similibus.

cc *Paq. opuscul. de elemosyna c. 5. §. 4. d. 1. quem sequitur Castrop. t. 1. tr. 6. d. 2. p. 14. num. 7. & Diana. l. c. ref. 23.*

6. Ex dictis potui primò cujusdam pauperulæ interrogationi responsum dare: asserebat illa, se elemosynis quotidianis summam constasse viginti-quinque aureorum, eamque servare pro necessitatibus fortasse inopinato superventuris: sciscitabatur ergo, an deinceps elemosynas sibi à fidelibus erogari solitas posset acceptare, immo an exposcere ipsi liceret, quibus viveret in dies, & quod ex iisdem superesset (supererat frequentissime) summæ illi à se positæ superaddere? respondi, modicam videri illā acquisiti cumuli quantitatem; quare non videri, eam jam excessisse fines paupertatis, ut non posset deinceps mendicare: per speratam autem pecuniam consequenti tempore acquirendam, tunc demum illam vetandam esse ab acceptatione, quando prudenti judicio, secundum ejus infimam status conditionem, non indigere amplius deprehenderetur: expendendo tamen necessitates moraliter proximas, non verò quascunque remotas; has enim etiam quicumque divites timere possunt, nec tamen valent titulo paupertatis elemosynam exposcere; concedit nihilominus Diana, f. elemosi-

nubiles, quas commode dotare non potest, etiam si non desint necessaria ad vitam suam, & filiarum utcumque sustentandam.

f. *Diana p. 2. tr. 1. miscel. ref. 8.*

Secundò ex dictis approbavi d. communem praxim, qua divites colligere alicubi solent stipem pro carcere inclusis, pro Xenodochijs, pro pauperibus. Nam etiam tum finaliter verè egentes sublevantur.

d. *Sanch. li. 7. in Dec. c. 24. n. 14.*

Vnum observa, si quis dives obligetur, aliquem pauperem alere, non posse pro ipso elemosynam petere: pater v. g. vel frater non potest elemosynam colligere pro filio, vel sorore pauperibus. Ratio est, quia ex eo, quod filius & soror gaudent patre, fratre divite, habent jus, quo ali ab ipsis debeant, ergo jam pauperes non sunt, pro quibus possit ab ijs, quibus incumbit, eos sustentare, elemosyna colligi, &c.

e. *Sanch. li. 1. in Dec. c. 14. num. 6.*

Religiosus are alieno vel furto gravatus.

7. Potuit hæc debita religiosus contraxisse ante professionem, potuit postea.

Ante Professionem.

Quoad prius, præmittitur, per se are alieno undecunque gravatum, non habentem, unde reddat, posse ad religiosam vitam suscipere. Ratio S. Thomæ est, quia hic putatur cedere bonis, quod facere posse, cuilibet liberum est; nec

est: nec enim obligatio, quamvis iuramento firmata, ad reddendam pecuniā, tanti est, ut fidelem privare possit bono tam superioris ordinis, quale est, Deo omnium Domino vitam addicere.

dd *S. Th. l. mox cit. alijque, quos citat. Sanch. l. 4. in Dec. cap. 19. num. 7. contra Molin. t. 3. d. 758. aliosque. ce S. Th. 2. 2. q. ult. art. 2. ad 3.*

8. Dixi primò, (per se) nam hodie adest Sixti V. ff. prohibitio, ne quis ingenti aere gravatus, vel reddendis rationibus obligatus & c. ad professionem admittatur: illam lege, cum moderatione Clementis, sed interim nota illud (ingenti)

ff *Sixtus V. cum moderatione Clementis apud Delugo to. 1. de iust. d. 21. sec. 6. à num. 86. & Cast. t. 3. tr. 16. disp. 1. p. 7. §. 4. n. 10. & Dicastil. loco mox citando.*

9. Dixi secundò, (non habenrem unde) nam si habet, quod debet, relinquere debitoribus opus erit: perinde enim facit, qui bonis cedit: addunt aliqui g, si intra breve tempus, puta, unum vel alterum annum possit, manendo in saeculo, creditoribus satisfacere, obligari non statim ingredi Congrua doctrina, sed nequaquam obligans. Ratio est duplex; altera ducitur ex expressa autoritate S. Th. loco citato, quæ ad faciendam nostram sententiam probabilem, sufficiens est. Altera ducitur ex ipsa natura religionis, quæ non habet solam bonitatem cæterorum consiliorum. ob quæ fateor, non posse negligi satisfactionem debitorum, maxime ex delicto: neque enim posset quis, ut orationi vacaret, ut Xenodochio serviret, relinquere satisfactionem ex iustitia, quæ fortior est; sed habet

etiam status religiosus bonitatem longe superiorem, nempe se in servum Dei perpetuo mancipare: ut semper existimata sit professio cujuscunque religionis maximum ac summum, quod possit homo ex se Deo tradere: nam vitam, cum ejus homo dominus non sit, tradere ex se non valet. Hinc ergo fit, ut irrationabile sit, tantum bonum velle à quocumque debito retardari; dico (quocumque) nam si violasti virginem, v. g. sub spe conjugij, merito ab ingressu religionis retardaberis, quia in violatione non agitur de debito rei pecuniariæ, sed de debito circa assumptionem status, quem sine nota non poterit suscipere virgo illa, nisi mediante statu matrimonij à te suscepti; cum igitur hic concurrat susceptio status tui, quem præendis in religionem, & status matronij, quem virgo præten dit (nisi volens remittat) non est mirum, quod prævaleat status matrimonij, puta, in favorem virginis affecta à te illa injuria. At in debitis pecuniarijs, cum concurrat solutio alienæ pecuniæ, & status religiosi susceptio, hæc, utpote bonum adeo excellens, prævalere debet. Nihilominus, consulto ad finem non solvendi debita, & non propter alium superiorem salutis propriæ finem, velle religionem ingredi, nullo modo sine peccato injustitiæ concederem.

g *Sanch. l. c. num. 8. alijque apud Delugo l. c. num. 65. quibus adde Dicastil. lib. 2. de iust. tr. 2. d. 10. dub. 8. num. 129.*

10. His præmissis. Dico primò, gravatum in saeculo prædictis debitis sive ex contractu, sive ex delicto (nam si non ingentia sint, licet h. h. admittetur, ut vidi-

ne vidimus, ad professionem) eumdemque nulla bona habentem, quæ se cum ferre queat ad religionem, ad nihil ipsum obligari. Ratio ducitur ex dictis, quia, ob tantum bonum religionis, potuit cedere bonis: an in religione adhuc teneatur laborare, ut soluat ea debita, si possit, mox subiiciam.

hh *An etiam licet, quando quamvis ingentia sint debita, sunt tamen incertorum Dominorum; vel quando sunt contracta sine culpa, vel quando ex sola liberali promissione. Vide ap. Dic. l. c. à n. 145.*

11. Dico secundo: si is aliqua bona habeat, quæ ad religionem ferat, obligari tunc religionem, solvere prædicta debita, juxta vires bonorum allatorum. Ratio est clara, quia bonorum successor adstringitur debitis eius, cui succedit.

12. Verum hic duæ dubitationes emergunt. Prima: quid si huic, jam professo in religione, deferatur aliqua hereditas, legatum, donatio?

Respondeo; Sanchez *h* docet, ex his religionem obligari, satisfacere pro dictis ejusdem religiosi debitis, quia nunquam per ingressum religionis factum à debitore, derogatum fuit jus creditorum, in ea omnia, quæ obvenire possunt religioni, ratione personæ ipsi obligatæ. Confirmari potest, quia sic, qui cessit bonis, si quid præter necessaria alimenta fortè acquisiverit, debet id creditoribus dare, ut omnes fatentur.

h Sanchez, l. 7. in Dec. c. 37. n. 4. cui adde Felin. Azor. Mol. aliosque apud Castrop. t. 3. tr. 16. d. 3. p. 16. n. 3.

Verum (rogata à tanto viro verba) hoc ipsum erat probandum, an

tale jus retineant creditores in religionem? ad confirmationem enim clara patet disparitas: nam secularis cedens bonis, nec fit alterius, nec fit incapax domini, ut fit religiosus. Præterea mihi videtur, posse contra Sanchez ex ipsius doctrina probari opposita sententia: ipse enim & Castropalaus l. & communior veriorque opinio docet, legata, hereditates, donationes, & consequenter pretium laboris, non acquiri immediate religioso, & deinde religioni, sed immediate ipsi religioni, quia ipse religiosus incapax omnino est acquirendi domini. Iam ex hoc principio consequitur, creditores nullum jus habere in bona illi delata post professionem; deberent enim habere jus in religionem, quod nunquam habent.

i Sanchez, plures referens t. 7. in Dec. c. 12. n. 36. l. Castrop. l. 3. tr. 16. d. 3. p. 5. n. 5.

13. De hac nostra sententia sic habet Castropalaus *m*: ergo monasterium ex bonis occasione religiosi post professionem acquisitis, satisfacere creditoribus non tenetur; tum quia debita sunt extincta; tum quia illa bona religioso non acquiruntur, ut exinde onus creditoribus satisfaciendi accipiant, & sub eo onere immonasterium transferantur, sed immediate acquiruntur monasterio, quod non ex persona religioso, sed ex bonis ab illo acceptis, nec sub eo onere obligationem satisfaciendi creditoribus habet. Hac disputatiōis gratia dicta sint, quæ alijs definienda committimus. Hactenus Castropalaus: cuius verba dictos in me pariunt oppositos effectus.

ooo

effectus: alterum, solam propensionem tanti authoris, additis non vulgaribus jam dictis rationibus, videri sufficere ad id probabile reputandum: alterum, quod tantus author noluerit litem decernere, me vrgere, ut nec ego decernam.

Fateor tamen, conveniens esse, tunc religionem ex prædictis supervenientibus bonis solvere prædicta debita; & quidem potest, quia probabilissima est sententia Sanchez: quare tunc non dicitur Prælatus dissipare bona religionis, sed solvere debita, ad quæ solvenda ex probabili, immo communi sententia constringitur.

14. Secunda dubitatio: an hic religiosus obligetur laborare, quo pretium laboris impendat ad solutionem prædictorum debitorum? respondeo, non obligari: nam cum ipse nullius dominij capax sit, & totum, quod acquirit, immediatè cedat religioni, de eo pretio disponere non potest, solutio autem debiti ex proprijs debet fieri, non ex alienis.

Delugo duo docet: alterum, *mm* obligari monasterium, solvere prædicta Monachi debita, ex pretio ejusdem acquisito ex concionibus, lectionibus, &c.; alterum, *n* non obligari Prælatum, ad dandam licentiam Monacho, ut laborando acquirat aliquid, quo prædictis debitis satisfaciatur, quia Prælatus jus habet impediendi suum subditum in alijs actionibus, prout Prælato ipsi libuerit. Dico tamen, hæc duo dicta sibi minus cohærere; si enim potest Prælatus prohibere, ne subditus ad hunc finem laboret, cur non poterit impedire, ne pretium habitum ex la-

bore detur debitoribus illis? utroque enim jure æque potitur Prælatus, & in personam religiosi, & in pretium ab eodem acquisitum. Melius igitur sic, habet Castropalaus. Sed verius existimo, neque Prælatum obligatum esse, hanc licentiam (laborandi) concedere, neque te illa uti; quia non creditorum, sed religionis es, & professione facta, cum celsione bonorum, debita extinxisti. Notas? id de hæreditate vel legato delatis post professionem, noluit decernere Castropalaus, modo num. 13. sed hoc de labore absolutè & sine hæsitacione decernit.

mm Delugo t. 1. de just. d. 21. sec. 6. n. 79. n. Id. ib. num. 82. vers. ultima denique pars. o Castrop. t. 3. tr. 16. d. 1. p. 7. §. 4. n. 8.

15. Illud apud neminem inveni, & tamen constanter dico, tum pro prædicta difficultate, tum pro proximè sequentibus, hæc non procedere de religionibus militaribus, v. g. Hierosolomitana, S. Iacobi, &c. quantumvis sequamur illam opinionem, quod sint in quocumque rigore religiosi: ratio est, quia hi, cum tam amplam habeant suorum bonorum administrationem, non censentur cedere bonis, cum eas religiones profitentur &c.

Aere alieno gravatus post professionem.

16. Quoad posterius, quando scilicet religiosus contraxit debita, dum est religiosus, distinguendum est de debitis ex delicto, & de debitis ex contractu, de

tu, de quibus, distinctè duabus assertionis sic statuo.

17. Assertio prima: si intra religionem debitum ex graui delicto religiosus contraxit, v. g. furando, damnificando, supra pretium iustum vendendo secularibus &c. certum est, debere restituere, siue ipsum religiosum, siue religionem, si res ipsa extet, vel aliquid in quo facti sint ditiores. Si vero nihil extet, non debet religio, quia delictum religiosi etiam Prælati, si non est commissum modo capitulari ab ipsa communitate, non debet vergere in damnum monasterij. Vide, quæ dicam mox num. 23. Debet autem restituere religiosus ipse, si fruitur peculio, vel si potest ex ijs, quæ sibi à religione conceduntur, detrahare de non necessarijs commoditatibus *p.* Ratio est, quia religiosus furans ab extraneo, iniustitiam committit, ergo tenetur facere æqualitatem eo modo, quo potest.

p. Sanch. lib. 7. in Dec. c. 19. num. 112. cit. Molin. t. 1. d. 140. vers. potius distinguere.

18. Neque dicas: religiosus modò non tenebatur solvere debita contracta in sæculo ex delicto, ergo neque tunc debita similia contracta in religione. Ne id dicas, inquam; nam ibi purgavit debita illa per cessionem bonorum, non verò in casu præsentis; & ex alia parte quilibet conari, quantum potest, debet, ut æqualitatem, quam læsit, refarciat.

19. Potest tamen Prælatus impedire, ne hic religiosus ex subtractione peculij, vel suarum commoditatum, soluat seculari prædicta debita ex de-

lictò, etiam in religione contracta *q.* Ratio est, quia fructus peculij, & totum, quod sibi religiosus subtrahit de sua commoditate, est in dominio religionis, potest ergo Prælatus illud nolle à se abdicare, & sic restitutionem iustè impedire.

q. Sanch. l. c. n. 113. contra Navar. licet eodem l. 7. in Dec. cap. 31. nu. 39. sui dicti immemor sequatur contrarium.

20. Fateor ergo, ex illo delicto religiosi, necessario, & immediatè oriri obligationem restituendi; oritur enim ex ipsa natura iniustæ damnificationis, & hoc solum potuit velle Delugo *r.* qui nobis videtur contrarius; sed dico, posse deinde impediri ipsam restitutionem à Prælato, ex eo, quod religiosus non habeat, unde reddat, Prælato contradicente, qui iustè contradicere potest, quia solus ipse potest disponere; & non religiosus, de rebus quomodocumque pertinentibus ad religionem. Atque ex huius doctrinæ inadvertentia defecisse in hac doctrina videntur non pauci.

r. Delugo t. 1. de iust. d. 3. sec. 10. num. 223.

21. Dixi autem (seculari) nam si religiosus damnum per grauem culpam Theologicam fecerit monasterio, v. g. in officio Procuratoris, Cellerarij, Sacristæ &c. Prælatus non potest impedire restitutionem. Prælatus enim, nisi causa proportionata obstat, obligatur, monasterij sui indemnitàtem procurare.

22. Assertio secunda. Si religiosus, dum est intra religionem, contractum aliquem, siue onerosum, siue gratui-

gratuitum cum aliquo iniit. unde oritur obligatio restituendi; erit distinguendum. Vel enim iniit legitime, nomine religionis; & tunc tenetur ipsa religio, ut ex se patet, & probat fuisse Sanchez s: vel nomine religionis, nec cum licentia Prælati: & tunc sine dubio ad nihil religio tenetur: vel denique iniit, non quidem dicto legitimo nomine religionis, at cum licentia Prælati, siue etiam sine dicta licentia; & tunc si ex ejusmodi contractu damnum contrahenti successit, quia tunc adest damnificatio externi, quæ comparatur injustæ receptioni, recurrit contra religiosum doctrina allata numero 17. Religio autem tunc nihil debet, quia ex delicto religiosi, ut modo diximus, non debet monasterium damnum pati; & illa licentia, quando affluit, non data est ad contrahendum, nomine monasterij, sed fuit mera permissio, ne religiosus illicitè contraheret.

s *Sanch. l. 1. in Dec. c. 31. à n. 9.*

23. Dices, si servus, vel animal damnum infert tertio, Dominus eorum tenetur t vel refarcire damnum, vel servum seu animal pro noxa dare, ergo in casu nostro, si religiosus damnum infert tertio, violando v. g. tertij depositum, si non tradetur religiosus, saltem refarciatur damnum à religione. Respondeo, neganda est consequentia, quia religiosus non est servus; lege Sanchez u & Castropalaum x, qui docent, commune esse apud Doctores, religiosum, tum servum, tum filiofamilias comparari, prout monasterio vtilius fuerit; sed in re nostra vtilius est monasterio, illū comparari

filiofamilias, cuius delicto non tenetur pater, ut alibi ⁊ diximus, ergo &c.

t *l. 2. de Noxal Actione* ex nos diximus *supra l. 6. c. 4. §. 2. u Sanchez multis probans l. 7. in Dec. c. 12. n. 40. x Castropalaum l. 3. tr. 10. d. 3. p. 5. n. 5. z supra l. 6. c. 4. §. 2. n. 6.*

24. Quod si ex ejusmodi contractu à religioso nomine suo inito cum licentia, vel sine licentia Prælati, nullum damnum tertio successit, sed solum agatur an religiosus debeat stare contractui, aio, probabilius esse in foro conscientie debet stare. Ratio est, quia est probabilius, tunc oriri obligationem naturalem in religioso, dum superior contractum illum non irritat; & huius ratio est, quia sicuti votum religiosi Deo promissum est validum, donec superior irritet, ita & id, quod homini promittitur.

25. Neque dicas, religiosum non habere, nec velle, nec nolle; ne id dicas, inquam; nam non habet, quia non est tam efficax, ut non possit à superiore revocari, non verò, ut non possit se obligare.

26. Quoniam vero, ut innuimus, potest hunc contractum irritare superior, atque adeo nullum reddere. elto, possit illi stare, si velit, ut fatentur omnes, sicut potest, sed non tenetur pupillus vel minor, quando contrahit sine autoritate tutoris vel curatoris; inquiri, id semperne est, etiam quando ipsemet superior dedit licentiam? & quid de successore eius, qui eam licentiam concessit? respondeo, quando ab ipso, vel à quocumque successore data est licentia, non posse nec ab ipso, nec à quocumque alio superiore irritari ejusmodi contractum; ratio est, quia licentia

licentia facit, ut contractus sit omni ex parte validus, unde acquiritur jus tertio; hoc autem semel acquisitum, injustitia fieret, si posset invalidum reddi. Sanchez ibidem addit, si tunc superior nihilominus revocet licentiam, nolique, ut subditus stet ejusmodi contractui, non peccare subditum, si ei non stet. Verum hoc intelligere non possum; si enim ipse nobiscum concedit, tunc acquisitum esse jus tertio, qua ratione subditus in re tam clare injusta, atque adeo peccaminosa posset superiori obedire? tunc igitur solum poterit irritare contractum superior, & consequenter subditus illum non exequi, quando sine vlla licentia initus fuit.

a *Sancti. l. 9. de Matr. d. 40. n. 14. c. l. 7. in Dec. c. 31. n. 41. contra Less. l. 2. c. 40. d. 10. n. 15. dicentem, valide posse, sed non licite, sine justa causa.*

27. Disparitas denique, cur possit idem superior, qui dedit licentiam subdito, ut voveat, vel eius successor, irritare religiosi vota, non verò possit promissiones homini factas, est, quia ex voti approbatione non acquiritur jus tertio, sed Deo, cuius vices cum superior gerat ad gubernandum subditum, potest, saltem ex justa causa, eidem remittere jus Deo acquisitum: contra, cum non gerat hominis vices, jus homini acquisitum remittere non b valet.

b *l. Sancti. l. 9. de matr. d. 40. n. 14.*

§. II.

Quid?

1. Quid modo idem, quod debetur, vel ejus aestimatio restituenda

fit, patet ex dictis. Solum id superest notandum, an ut me occultum furem non patefaciam, possim rem extantem retinere, eiusque valorem restituere? respondeo, id non posse passim contingere; quia tunc potero a media alia persona, quæ de me tacet a, restituere. Quando tamen, licet rarissimè, eveniret, ut meam famam tertiæ personæ credere merito non audeam, aio, tunc licere, valorem reddere, etiam si putem, Dominum nolle valorem, sed velle omnino rem: ratio est, quia pluris facienda est mea fama: advertite, de notabili fama esse sermonem, ac notabiliter excedente aestimationem, quam assequeretur Dominus de re sua, ut ex superius dictis colligi potest. Immo casus, licet etiam rarus, esse posset, ut propter meam eandem famam, nec rem ipsam, nec valorem restituere tener, sed expectare mihi liceat, donec nanciscar personam aptam, qua media restituam, &c. Vel si nunquam inveniam, nunquam restituam; ratio eadem, quia mea notabilis fama exiguo proportionaliter damno alterius pecuniario prævalere semper debet.

a *Dicast. l. l. 2. de rest. t. 2. d. 11. d. 20. num. 121.*

§. III.

Cui?

1. **S**ane Domino: sed adhuc dux obviam se mihi faciunt quaestiones; alias faciliores vide apud alios; prima, an Domino restituendum id, quod eidem allatum sit damnum? secunda, cui restituendum quan-

Q 0 0 3

do Domi-

do Dominus non appareat? singulas breviter percurramus.

An restituenda Domino res ipsi nocitura?

2. Habeo apud me Petri gladium & vestes, an possim primo, debeamque eidem restituere gladium, quo ipse sit certo occisurus contra justitiam suam inimicum, vel etiam fortè se ipsum? secundo, an vestes, quibus certo vsurus creditur ad fornicandum. Dixi (certo,) nec enim sufficit dubium, cum nemo sit præsumentus in dubio acturus male; immo neque probabilitas, moralem certitudinem non pariens, quia si sit probabile, Dominum hoc gladio peccaturum, erit etiam probabile oppositum; at in pari probabilitate melior est conditio Domini, qui rem suam apud te possidet, ut alibi *a* dictum est fusè. Exciperem furiosum; huic enim non redderem gladium; etsi solum probabiliter, immo & si sola suspicione timeam aliquod proximo malum. Ratio est, quia sic favebo fortè innocenti, & ex alia parte furioso, dum talis est, nullam injuriam facere censeor.

a lib. 1. c. 3. à §. 3. & deinceps.

3. Iam verò, quoad prius, assero, regulariter me non teneri, immo me peccare contra charitatem, si restituam rem ei, qua vsurus sit ad peccandum contra justitiam *b*: ratio est, tum quia hic non agitur de deneganda restitutione, sed de differenda: atqui maior ratio differendi, quam velle expectare bonum & utilitatem ipsius Domini; tum quia, si quando possum, debeo

auferre gladium ab eo, qui vult occidere innocentem, quanto magis gladium denegare?

b S. Tho. hic ad primum.

4. Addidimus illud (regulariter) nam aliquando denegare non teneor. Primo, quando non possum sine magno meo incommodo, v. g. cum periculo meæ vitæ, vel fortunarum, nisi fortè bonum commune exposcat, ut ne tunc quidem reddam, juxta alibi *c* dicta; tunc bonum commune præferendum esset meo.

c sup. l. 6. c. 1. §. 2. num. præsertim 4.

Secundo, si ex mea denegatione secutura essent maiora, vel æqualia mala; cum enim tunc spes non esset obviandi malis, cessaret ratio rem alienam retinendi; vide mox n. 10.

5. Addidimus item (peccare contra charitatem) quod certum est. Quid vero? peccabone etiam contra justitiam, ita ut obliget ad restitutionem, si Dominus damnum injustè alicui inferat, eo v. g. gladio, quem ego culpabiliter reddidi? Molina *d* docet, me peccare solum contra charitatem, Lessius *e* verò contendit, etiam contra justitiam, idemque multis probat Salonijs *f*.

d Mol. t. 3. d. 755. e Less. lib. 2. c. 16. dub. 4. f Salonijs hic contr. 2.

6. Profecto Lessij sententia probabilior est quia tunc valde proximè cooperarer ad injustam illam actionem occisionis, reddendo gladium, quem negare possem: dices; neque contra charitatem, neque contra justitiam pecco, reddens pecuniam debitam ei, qui illa domum, vel navim empturus est, in

est, in quibus certo scio, vsuras, fraudes & illicita mercimonia à Domino esse exercenda, ergo neque in casu nostro; respondeo, negando consequentiam; nam illa delicta valde sunt remota à mea redditione pecuniæ; quod si quæ cooperatio cum peccato alterius appareat, satis excusatur à debito, quod ego habeo, reddendi Domino pecuniam suam; at prædicti gladij & similibus redditio, de qua nos loquimur, proxima est ipsi actioni iniusta, quæ facienda est. Quare, si non est aliqua maior & urgentior ratio reddendi, qualis esset metus mortis vel similis magni mali, non excusabor à peccato; non solum contra charitatem, quod omnes concedunt, sed nec à peccato contra iustitiam, quod cum Læsiō contendimus, quia eadem cooperatio tam propinqua ad actionem iniustam, me etiam iniustum constituit, quasi socium & complicem ejusdem delicti contra iustitiam.

7. Instas: nemo tenetur ex iustitia (etiam si possit) defendere innocentem, nisi id ex officio illi incumbat; tenetur enim solum ex charitate, si sine suo notabili incommodo possit, ergo neque ego teneor ex iustitia denegare gladium volenti occidere eundem innocentem, sed solum tenebor ex charitate. Respondeo, nego consequentiam; aliud enim est defendere innocentem, ad quod non teneor, nisi ex charitate; aliud, non cooperari ad occisionem innocentis, ad quod teneor, etiam ex iustitia; & huius ratio est, quia cooperari, est positivè esse veluti socium & complicem delicti, quod non est, non defendere, respectu cuius non

incumbit ex officio. Et hinc etiam fit, ut si Dominus occisurus inimicum, sumeret ex se gladium suum à mea domino, & ego non impedirem, cum possem, fit, inquam, ut ego tunc solum contra charitatem delinquerem, quia tunc non cooperarer quasi confocius, sed solum negative me haberem.

8. Instas iterum: ergo etiam ego peccarem contra iustitiam, si redderem pecuniam promissam pro vsurario, quia scio, ipsum vsurum ad iniustas vsuras, quia dando illi materiam tam proximam vsuris, jam cooperarer cum illo veluti socius ad iniustum lucrum. Respondeo, ita esse per se, & nisi ex aliquo capite accideret excusatio; at certè semper accidit: primò, ne rixæ sint cum vsurario: secundò, ne ego habear infidelis: tertio, ne quando iterum mutuo indigero, idem vsurarius, vel alius mutuum mihi deneget: adde denique, maximè me excusari ex eo capite, quod vsurarius semper sit paratus ad iniustum lucrum extorquendum; de qua re alibi g. dictum est satis.

g. sup. lib. 4. c. 1. §. 4. à num. 8. præsertim 42.

9. Quoad posterius, assero h, me non teneri restituere, immo contra charitatem me peccare, si restituam id, quo certo scio Dominum peccaturum contra alias virtutes à iustitia, nisi accedat excusatio; ratio est, quia ex lege charitatis tenemur, succurrere proximo indigenti, quando sine magno incommodo possumus, ut hic nos posse supponimus. Quamvis ergo creditor absolutè habeat ex vi iustitiæ jus petendi suum, non tamen hic & nunc, quando

quando eius peccatum facile per denegationem illam removeri potest: iustitia enim non est contraria charitati, sed potius illi maximè subordinata.

h. *Less. l. 2. c. 16. d. 4. Mol. d. 755. Val. hic q. 6 p. 7. in S. Tho. 2. 2. q. ult. art. 6.*

11. Virges: si Dominus vellet uti sua pecunia ad peccandum, tu non posses illam pecuniam auferre, ut peccatum impedires; satis enim est, si vitæ (quando spes est emendæ) correctione fraterna, ergo neque potes ejusdem Domini pecuniam denegare. Respondeo, nego consequentiam: nemo enim tenetur impedire alienum peccatum, vi detinendo, vel res ejusdem auferendo: hoc enim esset magnum onus, & ex se valde fidelibus incommodum: at tenetur impedire non concurrente, non præbendo positivè materiam, & instrumenta ad peccandum, quia id non est ex se valde onerosum & incommodum.

Signatè dico, ex se, & num. præcedente dixi (nisi accederet excusatio) nam sæpissimè excusantur fideles, restituendo: primò, quia negare non possunt Domino sine periculo notabilis mali; si enim ipsi non restituent, potest Dominus agere coram iudice, & illos compellere; qui cum non possint probare pravam Domini intentionem, patiuntur litis expensas, infidelitatisque notam, idque sine fructu; nam Dominus suum recuperando per iudicem, intentionem malam, ut libuerit, exequitur. Secundo, quia si res agatur inter æquales, facile suboriuntur inimicitiae, unde peiora mala consequerentur: quibus colligo, Dominum serio petentem

suum, valde raro, posse repelli; quantumvis eius malus finis cognoscatur, quia valde raro ex denegatione incommodum notabile debitori cessabit.

Cui restituendum, non apparente, seu ignoto Domino?

21. Nisi hic distinguas, facile, ut certè non raro etiam doctis accidit, prolaberis. Quatuor hinc sunt diversi casus; primò, quando Dominus est valde distans: secundò, quando est defunctus: tertio, quando est ignotus, seu incertus: quarto, quando rei de qua agitur, Dominus nullus est; de primo dicetur mox in circumstantia Quo loco; de ceteris hic.

Defuncto Domino rei, cui sit illa restituenda?

12. In hoc casu restitutio facienda est legitimo hæredi; legitimus autem est, vel per testamentum, vel per iudicis sententiam, vel per legum dispositiones, ut cum ab intestato remanet hæres, qui est strictior in gradu. Ratio dicti est, quia hæres succedit in omnia jura realia defuncti: idem enim est, esse hæredem.

23. Quid, si defunctus nullum habeat hæredem, nec de rebus suis disposuerit, quando bona ab ipso relicta vacant bona vacantia? respondeo, ex se hæc de jure naturæ sunt primi occupantis; habentur enim pro derelictis, nulliusque Domini sunt; siquidem mortuus amittit omnia bona temporalia, nec eorum amplius in alia vita Dominus est: cum ergo ante mortem nihil

nihil disposuerit nunc vero post mortem disponere non possit, remanent ea bona sub nullius dominio.

Dices; disposuit tacite & interpretative, ut illa distribuerentur inter pauperes, vel loca pia, pro ipsius anima. Respondeo; quid si hic erat gentilis? *gg* quid, si est in inferno? quid, si alijs voluisset relinquere, & quia loqui non potuit, non disposuit? valde igitur incerta est hæc tacita voluntas, atque adeo viventes nunc obligare non poterit.

gg *Sotus Petr. Nav. Vasq. Less. apud Dicastil. loco mox citando n. 373.*

14. Dixi autem (ex se, & de jure natura) nam in aliquibus regnis applicantur Fisco, vel sive per leges, sive per consuetudinem introductam timoratorum, ejusmodi bona distribui solent, & debent *h* pauperibus, vel locis pijs. Unde & his Bulla compositionis, facit, ut pluribus ingeniose docet, P. Franciscus i Bardi. Mobilia peregrinorum, si hi decedant intestati, & sine hæredibus, distribuuntur in pias causas, per manus Episcopi illius loci, ut habent jura, *l* de quibus videantur Doctores *m*.

h *Dicastil. li. 2. de just. tr. 2. d. 9. dub. 14. n. 380 citans. Azor. & Reginaldum, sed quid, si debeant solum ex consuetudine emgruente, non vero obligante? i Bardi li. 2. selec. Mor. q. 16. 1 Aut, Omnes peregr. & communia, de successionibus. m Vide de his Mol. t. 1. de just. d. 53. Dic. l. c. aliofque passim.*

Ignoto vel incerto Domino, cui restituendum?

15. Distinguendus est Dominus incertus ab ignoto. Si debes rem huic vel illi, nec scis determinatè, cui, erit Dominus incertus; si vero debes rem

alicui determinatè, nec illum vlllo modo (facta morali diligentia, quæ semper, pro qualitate rei, facienda est) cognoscere datur, ut si furatus sis à viatore tibi incognito, certus erit Dominus, licet ignotus.

16. Quoad prius, tria breviter sunt notanda: primum, quando scitur, nempe pertinere ad vnum ex duobus, vel tribus, sed ignoratur, ad quem determinatè pertineat, debet *n* inter illos dividi, juxta ipsorum voluntatem, immo & pro rata majoris vel minoris probabilitatis vel dubij, ut alibi dictum est à nobis *o* in simili.

n *Less. l. 2. c. 15. dub. 1. n. 2. l. Ludovicus à Cruce in Bullam cruciatæ d. 3. dub. 6. n. 4. ff. o l. 1. c. 3. §. 3. & §. 7. v restit.*

17. Secundum, quando *p* quis communitatem aliquam, redditus *v. g.* vel feudum alicuius civitatis læsit, restitutio faciendæ est ipsi communitati, non autem particularibus civibus, quia communitas ipsa læsa fuit.

p *Vasq. de restit. c. 5. §. 4. du. 1. Rebel. 1. p. l. 2. q. 12. & l. 1. q. 15. Molin. t. 2. à d. 544. Less. l. 2. c. 14. dub. 6. & 7. c. 3. dub. 1. Azor 3. p. l. 4. c. 26. Dicastil. l. 2. de just. tr. 2. d. 9. dub. 14. n. 365.*

18. Quidam Senator prædivitis civitatis, dum eam gubernaret, seposuit sibi ex publicis redditibus aureos mille, meq; interrogabat, an posset eos distribuere in pauperes ejusdem vrbis, & sic ab onere restitutionis liberari? respondi, nequaquam; quia in aureos illos, non magis jus habent inopes, quam locupletes. Debent ergo restitui ipsi aario publico. Quando enim defraudantur ea loca, quæ faciunt vnum corpus ex multis, ut Montes pietatis, omnes

P p p

Seminaria, Hospitalia &c. non defraudantur ipsi peculiares Alumni, Convictores, Infirmi &c. non satisfit restituyendo his, sed omnino restitutio facienda est ipsis locis defraudatis, ad quorū deinde superiores pertinebit, ea bona restituta simul cū ceteris administrare.

19. Tercium : quando quis læsit non communitatem ipsam, ut dictum est, sed multos ex ipsis particularibus, qui cognosci nequeunt, ut quando in bello injusto civitas deprædatur, restitutio fiat, vel Episcopo, vel viro probog, qui dividant in singulos cives, pro damno accepto, quantum fieri potest. Quod si hoc idem non potest, ut accidit, quando quis defraudat in pretio vel mensura eos, qui emunt minutiores cibos; nemo enim potest scire, quos in particulari læsit, scit tamen, læsisse hanc viciniam, hanc civitatem, hunc populum; tunc iudicio prudentis viri, aliquod bonū his defraudatis commune faciat, quod, quantum fieri potest, damnum compensetur, vide citatos; atque hunc juvari posse per Bullam compositionis, ubi ea conceditur, monet rectè Ludovicus r à Cruce.

q Delug. t. 1. de iust. d. 6. sec. 12. n. 148. in simili; versio, hinc inferat primo. r Ludov. à Cruce in Bull. Cruc. d. 3. dub. 14. n. 3.

20. Quoad posterius, id est, quando certo constat, adesse rei Dominum, qui sit omnino ignotus, duo casus sunt distinguendi. Primus casus est, quando res venit restituenda ex radice injustæ acceptionis, vel similis injustitiæ. Et tunc si facta diligentia inveniri Dominus non possit, est omnino ex definitione Alexandri ss Pontificis pauperibus, vel locis pijs distribuenda : in hac enim & simili materia sub pauperum nomine semper intelliguntur etiam loca pia. Posse tamen etiam in hoc casu vsui esse Bullam compositionis, merito notant Doctores, t ut etiam, si is est verè pauper, posse sibi applicare, idē notant u; & denique addunt idem, etiam posse dari & debere, x si sint heredes, consanguineis Domini rei ablatae, patri v. g. filio &c præsertim, si ij sint pauperes. & ita prudenter iudicetur velle Dominum.

ss c. cum tu. De usuris, ubi Alexander III. usuras jubet tradi pauperibus, quod Doctores extendunt ad alia ex quocumq. delicto. Dicast. l. 2. de iust. tr. 2. d. 9. dub. 14. n. 368. s Nav. in man. c. 17. n. 43. & communiter apud Dicast. l. c. n. 38. r Mol. d. 748. Lud. à Cruce l. c. alijq. u Molin. d. 747. Lessl. l. 2. c. 5. n. 41. x Delug. t. 1. de iust. d. 20. sec. 8. §. 1. n. 191. fin. & latius ib. d. 6. sec. 12.

21. Secundus casus est, quando res restituenda venit ex contractu iusto, vel ex re, quocumq. modo bona fide accepta, & communis difficultas solet hic esse de rebus casu inventis : (nam de habitis ex dicto contractu mox dicam n. 31.) v. g. de marsupio nummis pleno, annulo aureo, libro &c. fortè inventis in via, in templo, in platea, quæ præsumuntur habere sine dubio Dominum, Facta enim diligentia, nec Domino invento, cuiusnam hæc erunt restituenda?

22. Duplex, ut solet, est sententia; altera a communis, debere pauperibus distribui. Ratio est, quia cum hæc bona habeant actualem Dominum, non sunt censenda bona derelicta, quæ sint primi occupantis, sed sunt applicanda juxta præsumptam

præsumptus Domini voluntatē, quæ certè, saltem inter fideles est, ut pauperibus, vel in cultū Dei locis pijs distribuatur.

a *Mol. t. 3. disp. 746.*

23. Altera minus est communis b, sed mihi, vel probabilior, vel æque probabilis (certè P. Franciscus Turrisi nostræ Societatis doctissimus Theologus, & in Philosophicis amantissimus præceptor meus, hanc meliorem appellabat) docet, posse quempiam rem ejusmodi sibi retinere, animo tamen, ut si compareat Dominus, ei illam reddat (si tamen nondum eam consumpserit) vel in quo factus sit ex illa ditior; ratio huius sententiæ est, quia quamvis verè, & ut ita dicam, physicè, hæc inventa non sint bona derelicta, sunt tamen moraliter quasi derelicta: cum enim Dominus non habeat spem rem suam recuperandi, jam non amplius, secundū humanam æstimationem, judicatur, amplius de illa velle disponere; cedunt ergo primo occupanti. Non autem esse hæc bona vacantia, nimis est clarum, quia vacantia ea solum sunt, quæ relinquuntur à defuncto, modo insinuato n. 14. qualia certè non sunt, nec præsumuntur esse ejusmodi inventa. Adde ipsam praxim, qua videntur omnes celsisse suo juri in rebus omnino deperditis, cum sapissimè ne timorati quidem ea pauperibus distribuunt, sed suæ sorti attribuant, ea invenisse. Adde iterum, Dominum magis præsumi, velle rem suam seruari apud inventorem, ut si fortè, antequam res consumatur, ipse Dominus compareat, ipsi reddatur, quàm distribui pauperibus, qui

statim rem consumunt, nec spem villam relinquent reddendi.

b *Sotus l. 5. de just. q. 3. art. 3. Arag. 2. 2. qu. 66. art. 5. & Mol. fatetur hanc sententiam doceri à multis recentioribus, Vasquez, Malderus, Castropal. p. 19. de just. in gen. d. unica puncto 4. alijsque apud Delugo t. 1. de just. d. 6. sec. 12. n. 138. & apud Dicast. l. c. n. 422. quam ipse probabilem etiam vocat num. 481.*

c *Mol. . 1. tr. 2. d. 53.*

24. Ex his vides, me non fundare, ut alij d faciunt, hanc doctrinam, quasi dicam, hæc inventa verè non esse sub physico dominio sui Domini: solum enim dico, statim atque facta diligentia, Dominus non apparet, moraliter judicari, esse sub dominio nullius, propter voluntatem præsumptam Domini, nolentis amplius de re illa disponere.

d *Vide Delugo l. c. sec. 1.*

25. Obijcies cum Molina e, qui sic contra Sotum, atque adeo contra nos argumentatur: si hæc inventa bona post exhibitam diligentiam essent derelicta, & ab inventore retineri possent, possent etiam retineri acquisita ex delicto, v. g. ex furto, vel v'sura, quando horum ignoratur Dominus, quia pari modo essent existimanda derelicta. quod tamen negavimus numero 20.

e *Mol. l. c.*

26. Respondeo, magnam adesse disparitatem, & totam ducendam ex voluntate interpretatiua Domini, qui jam supponitur adesse, licet incognitus. Hic enim rationabiliter præsumitur velle, ut inventor, & vniuersim

P p p 2

omnes

omnes bonæ fidei possessores, ea inventa servant, immo ipsi fruantur, quādoquidem bona fide, & sine injuria ipsius Domini occupare: at nullo modo præsumitur velle, ut ille, qui injurius fuit, ea bona per injustitiam arripendo, eadem sibi servet, vel ijs fruatur; judicatur ergo Dominus, sua bona aliquando quasi deferere, non tamen profure sibi injurio, sed pro nulla injustitia culpa laborante.

27. Dixi (quasi) nam Molina reprehendit Sotum, perinde ac si diceret, hæc esse secundum omnem rationem derelicta, id quod certè ita non est; quia omnino derelicta non sunt, si Dominus actu, licet incognitum habeant. Nos igitur dicimus, esse quasi derelicta, quoad hunc effectum, quod ex præsumpta Domini voluntate, possit ea sibi, donec fortè Dominus compareat, retinere.

28. Quid si comparent forte Domino, res inveniat consumpta omnino? respondeo, si res sit bona fide consumpta, nec inventor sit ex illa refactus in aliquo ditior, puto, ut modò innuimus, non debere Domino æquivalens, quia bona fides liberat ejusmodi inventorem ab onere restitutionis. Idem dicendum esse in casibus supra dictis, quando quis sibi, ut vero pauperi, rem applicuit, meritò docet Less. f. Quod si res extet, vel aliquid, in quo factus sit inventor ditior, sanè debet Domino comparenti reddere; nemo enim debet alienis rebus ditescere; id quod ita verum est, ut etiam ex probabiliori sententia, g si ea inveniantur jam pauperi distributa, debeat pauper Domino comparenti reddere, si illa pauper in individuo habeat, vel factus in ijs rebus fuerit ditior.

f Less. l. 2. c. 14. dub. n. 42. alique apud Dicastill l. c. 2. de just. tr. 3. d. 9. dub. 14. n. 391. & deinceps. Molin. & Less. contra. Petr. Navar. & Redr. apud Barth. à S. Faust. in spec. Conf. d. 4. q. 178.

29. Denique tria adverte. Primum, si rem alicuius invenisti, & acquisivisti, cum magno periculo, v. g. si ex incendio rem illam liberaisti, Domini est, non tua: tu vero potes æstimationem tui periculi & laboris exigere gg. ut etiam expensas damnumque emergens incrumque tibi fortè vere cessans &c vide, quæ dixi t. 3. c. 2. §. 8. numero 12. pro ipsa tamen sola inventione nihil ex h. justitia potes requirere, sed solum ex gratitudine; ratio huius est, quia tota res inventa Domini est, tota igitur reddenda; at si tu aliquid necessario exigas, jam non totam redderes; ratio autem, quod pretium tuæ diligentia potes exigere, est, quia utilis gestor negotij Domini fuisti. Ergo potes aliquid moderatum accipere; moderatum, inquam, quia secus, non esses utilis gestor negotij, ut alibi dictum est.

gg Less. l. 2. c. 5. dub. 19. num. 67. h Covarr. Reg. peccatum p. 2. §. 3. nu. 3. alijs citatis. i supr. tr. 2. c. 8. à n. 7.

Quod dixi de re ab incendio erepta, dictum reputa de erepta ex naufragio: solum hic additur excommunicatio Bullæ Cœnæ contra occupantes bona naufragantium; ubi semper intellige, si adsit ac nosci possit Dominus: secus, de illis decerne, sicuti de rebus derelictis ab incognito domino.

Præterea rectè aliqui l docent, non incurri excommunicationem ab eo, qui illa

qui illa bona capit, animo eadem restituendi veris Dominis: licet inter ipsos utatur, modo impotens non fiat restituendi Domino, fortè comparenti.

1. *Suar. t. 5. de censuris, in expositione Bullæ. Cœna d. 21. sec. 2. allatus à Delugo t. 1. de just. disp. d. sec. 10. n. 99. Castrop. tr. 6. d. 3. p. 5. n. 2. Dian. p. 9. tr. 8. ref. 36. vers. notandum tertio.*

Si quis furetur, vel dono accipiat hæc bona naufragantium ab eo, qui primo occupavit, contrahetne hanc excommunicationem? contrahere docet Suarez *m*, quia quamvis mediate, adhuc accipit naufragantium bona. Negat Sayr, *n* probabilius, quia Bulla loquitur solum de primo occupante.

m *Suar. de censuris d. 21. sec. 2. nu. 33. n* Sayrus & Sonka allati à Diana p. 9. tr. 8. ref. 36.

Ligna denique ex inundatione fluminis asportata Domini quidem sunt, sed ex ipsorum qualitate, distantia Domini, labore in eripiendo collige, an Dominus pro derelictis habuerit: nam tunc primi occupantis erunt.

o *Mol. tr. 2. d. 155. o Castrop. de just. in genere, d. unica p. 19. n. 6.*

30. Adverte secundo, adesse aliquas leges applicantes hæc inventa quibusdam locis vel operibus pijs, quas puto, non esse usu receptas, saltem quoad forum conscientie, & ante iudicis sententiam, lege Doctores *p*.

p *Petrus Navar. l. 4. de restit. c. 2. n. 12. Ludovic. à Cruce in Bullam Cruc. d. 3. dub. 15. Molina t. 1. tr. 2. d. 53. eto. 3. d. 750.*

31. Adverte denique tertio, mihi non esse improbable, quod docet Petr.

Nav. nimirum debita ex contractu posse, tamquam derelicta, post factam diligentiam, Domino non apparente, retineri; quia hæc comparari merito possunt cum inventis, quandoquidem ignotum habent Dominum, ut supponimus; & per hoc responsum est ad illud, quod numero 21. promissimus, fore hic resolvendum.

q *l. unica C. de Thes. lib. 10. § The- sanros. Inst. de rer. divis. Less. l. 2. c. 5. du. 12. n. 58.*

Nulla existente Domino, cui res restituenda? ubi de thesauris.

32. Sub nullius dominio sunt ea, quæ sive à Dominis sunt omnino derelicta, ut quæ Dominus ipse à se proijcit, sive Dominum nunquam habuerunt, ut gemmæ rudes ad littus inventæ. Huc spectat thesaurus, qui definitur esse, vetus depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat. Addit Less. id verum esse, quamvis sciatur, quorum maiores thesaurum condiderint; nam quod tanto tempore desijt possideri, desijt esse in dominio, tum recondentis, tum eius hæredum. Ita Less. à quo dissentit Delug. *s*, quia tempus quantumcumque diuturnum non tollit dominium rei à suo Domino, si is cognoscatur. Equidem adhæreo Less. quia ex diuturno tempore clarè colligitur, Dominum voluisse derelinquere, seu à se illam pecuniam proijcere &c.

r *Less. citatus à Delug. mox citando. s Delugo t. 1. de just. d. 6. sec. 11. n. 111.*

Quid autem de illo casu, quem alibi in alium finem enarravimus? de

P p p 3

Nocte

Nocte quidam avarus senex terra in-
fodit thesaurum; ego id casu præsen-
ti, possumne hodie judicare, illud aurum
esse derelictum, & juxta mox dicenda,
mihi illud effodere? respondeo, si sum
certus, eum non infodisse ad custodi-
am, sed animo, ut illic thesaurus impo-
sterum lateret, & pateret nemini, pos-
sem, puto, mihi auferre; at si adver-
tam, infodisse ad meram custodiam,
certè non possem. Ratio utriusque di-
sti est, quia si ad custodiam, non desistit,
auri dominium esse apud senem: at si,
ut lateret in posterum, jam præsumitur
senex abdicasse à se, suisque hæredibus
illius thesauri dominium, instar Cratis
Philosophi, qui suas omnes divitias in
mare projecit, ut liberius Philosophia
vacaret.

^t *sup. lib. 2. c. 6. §. 2. de supersti-
tione n. 12.*

Thesaurus inventus.

33. Sed jam propius ad rem nostram
veniamus; dico primò, adesse quasdam
leges in jure communi circa thesauros.
Primam, si in loco proprio inveniatur
thesaurus, totus esto inventoris. Secun-
dam, si ubilibet inveniatur per artes
magicas, vel malas fisco regio applice-
tur. Tertiam, si in loco alieno, de in-
dustria, absque Domini consensu, totus
Domino loci cedat. Quartam, si in eo-
dem loco alieno, sed casu, dimidium sit
invento is, dimidium Domini loci.
Quintam, si in loco publico, dividatur
inter fiscum, vel civitatem, & inter in-
ventorem; si verò in Ecclesia, seu loco
sacro, quod non sit in ullius bonis, pari
modo inter Ecclesiam seu Prælatum, &

inter Inventorem dividatur. Quid
fiat, quando est duplex Dominus, alius
quoad proprietatem, alius quoad
usum fructum, vel quid simile, præter
juris ^u peritos passim, legatur etiam
apud ^x Theologos.

^u *Jurisper. in leg. modo citatas, &
passim. x Mol. d. 56. Less. l. c. Caram,
Delug. l. c. l. 2. theol. mor. à num. 298.
& passim.*

34. Dico secundo. De jure naturali,
immo & gentium, thesaurus est inven-
toris ^a; ratio est, quia in nullius est
est dominio, ut ex thesauri definitione
modò allata manifestè apparet. Si
aliquod damnum fecisti, ut thesaurum
arripes, v. g. vineam extirpasti, vel
murum destruxisti, &c. hoc totum
deberi Domino restitui, dubium esse
non potest.

^a *Delugo l. c. nu. 112. Mol. d. 56.
Sotus l. 5. de just. q. 3. art. 3. Med. lib. 1.
de just. c. 4. & communiter.*

35. Porro, quoad forum externum,
videant jurisconsulti, quo se exten-
dant illæ leges, aliæque fortè proprie
municipales. Quoad forum inter-
num, & in conscientia, sic habet Sylv.
^b: Secundum Petrum de Palude
hodie ubicumq; inveniatur thesau-
rus, de consuetudine est principis. Sed
ego dico, istam consuetudinem in
conscientia non ligare, quia non est
introducenda per modum legis, sed
violentiæ; nec fuit unquam moribus
ventium approbata, nisi violenter.
Est etiam contra jura Canonica, quæ
volunt, bona incerta, si restituenda
sunt, esse pauperum; & si non sunt
restituenda, est contra jura civilia, &
contra naturalem æquitatē, ut patet
in d. §.

„ind. §. thesauros. vbi dicitur, quod
„D. Andr. naturalem æquitatem se-
„cutus &c. voluit thesaurum inven-
„tum in proprio fundo esse totum in-
„ventoris. contra quam æquitatē con-
„suetudo non potest. Hæc Silv. qui
„quamvis loquatur de consuetudine ap-
„plicate totum thesaurum Regi, tamen
„multum favet asserenti, eiusmodi om-
„nes leges civiles esse pari modo vio-
„lentas, quod nolo discernere. Lege Ca-
„ramuel. c. aliosque.

b. *Sylv. v. inventum. n. 13. fauent So-
lus & Medin. l. c. quatenus negant, prin-
cipem posse statuere, thesau. totos esse suos,
lege Franc. Bardi in select. mor. l. 2. theol.
moral. n. 289. fauet ex parte Bannes, aliq;
apud Dicast. l. 2. de just. tr. 2. d. 9. dub. 15.
n. 310. & propendit, Less. l. 2. c. 5. du. 17.
n. 66. citans Sylv. & Sorum, quibus adde
Trull. in expl. Cruciat. l. 33. casu 14. n. 10.
adducentem Lopez, qui dicit, Inventorem
non obligari, quid dare principi, antequam
exigatur.*

36. Ex eo capite, quod thesaurus
de iure naturali est Inventoris, sequi-
tur, posse te i. emere ab alio fundum,
in quo scis (etiam certò) adesse the-
saurum; cum enim ex vna parte the-
saurus infossus nullum habeat Domi-
num, & consequenter Dominus fundi
non sit Dominus thesauri; atque ex
altera parte tu fundum iusto pretio
emas, ut supponimus, non est, unde vl-
la culpa committatur, quidquid aliqui
nimis scrupulose dixerint.

i. *S. Thomas, Bannes, Navar. Mo-
lin. Val. aliique apud Turr. d. 43. dub.
3. num. 1. adde Vasquez aliosque apud
Delugo l. c. n. 126. 1. Angelus, Tabiena,
Armilla. apud Turr. ibid.*

37. Dices, at fundus, in quo adest
thesaurus, maiori pretio est dignus;
respondeo, non ita. Dignus enim est
solo pretio, secundum communem
hominum existimationem, quæ est
regula constituens pretia rerum, ut
suo loco dictum est: at, donec lateat
thesaurus, communis æstimatio est,
perinde ac nullus omnino lateret.
Dari solet exemplum de Pharmaco-
pola emente vili pretio fascem li-
gnorum, in quibus cognovit ad-
esse pretiosissimam herbam com-
muniter ignotam.

38. Denique audi resolutionem
Caramuelis, m. circa casum, qui
frequentè accidere solet. Petrus
conduxit operarium, ut puteum ef-
foderet in domo sua, nempe diurni
floreni pretio, & hic ollam auro ple-
nam invenit; cuiusnam invenit, sibi,
aut conductori? respondeo, sibi,
ratio est, quia illud est Inventoris.
Stando enim in iure naturæ, omnes
thesauri, cum ex se nullius sint, fiunt
inventoris, qui nihil tenebitur dare
Regi, nihil reipublicæ, nihil Domi-
no agri, in quo reperit. Sed nunc
Petrus est inventor, ergo &c. Obij-
cias; at vrinator mercatori gem-
mas in mari quærit: respondeo, ita.
quia conductus est ad gemmas quæ-
rendas, & operarius conductus
fuit ad aquam quærendam, non
thesaurum; & sicut dictus vrinator. si
fortè in mari inveniret ensẽ, sibi
illum acquireret, sic thesaurũ fissor
&c. Addit; sic si lapidis lapsu vulne-
retur, aut occidatur casu operari⁹, sa-
nè Petrus nõ tenetur, operario ratione
istius damni non prævisi; ergo neq;
operarius;

operarius, ratione thesauri casu in-
 venti Taceat ergo operarius, &
 gratias agens Deo custodiat, beatior
 sine teste. Hæc ille, abstrahens à
 legibus positivis, de quibus postea
 loquitur, & de quibus paulo ante nos
 egimus, deque iisdem videatur Franc.
 Castill. t. 2. dec. 240.
 m. *Caram. l. c. num. 288.*

§. IV.

Quantum?

Tantum debet restitui, quan-
 tum est ablatum; ablati au-
 tem nomine intelligi damnum,
 lucrum, fructus, &c. jam satis in supe-
 rioribus est explicatum.

§. V.

Quo modo?

Nisi sit alicui a obviandum
 scandalo, satis erit, si restitutio
 fiat, sive occultè, sive publicè;
 sive per te, sive per alium: non enim
 est deneganda restituenti suæ famæ
 conservatio. Porro aliquot mihi fue-
 runt propositæ difficultates, quæ ad
 huius circumstantiæ dilucidationem
 facere possunt, & sunt ejusmodi.

a *Dicastill. l. 2. de just. tr. 2. d. 11.*
dub. 10. n. 127. vide sup. §. 3.

*Restitutio facta Domino illam non ad-
 vertenti.*

2. Prima. An satisficiam, si ita oc-
 cultè restituam, ut ne ipse quidem

læsus advertat? debeo v. g. tibi centum
 ex injusto, sed occulto latrocinio, &
 quia sum tuus per familiaris, timeoque,
 si secus quocumque alio modo resti-
 tuam, ne ego fur deprehendar; fingo,
 tempore tuarum nuptiarum, dono tibi
 gemmam donare, auro insertam ejus-
 dem valoris, ac furtum, re vera tamen
 tuum redditurus: liberaborne sic onere
 restitutionis, quo gravabar? ratio du-
 bitationis est, quia certo moraliter, vel
 saltem probabiliter scio, te utpotè gra-
 tissimum virum, mihi alterum tan-
 tum in aliqua simili occasione redona-
 turum; non redonaturum, nisi ego an-
 tea donassem. Respondeo, cum hæc re-
 donatio sit ex mera liberalitate, ad
 quam ego amicum, nec induxi, nec ob-
 ligavi, non dicor, nisi indirecta causa
 illius, seu non sum absolute illius cau-
 sa, sed solum occasio; quare cum peri-
 culo meæ famæ sit causa proportionata
 me excusans à cooperatione hujus no-
 vi detrimenti, quod ex occasione mei
 ficti muneris patitur amicus, non pec-
 cabo, nec ad restitutionem consequen-
 ter obligabor: confirmatur, quia ad vi-
 tandam infamiam notabilem, licet dis-
 ferre restitutionem, immò & non resti-
 tuere, cum fama sit bonum superioris
 ordinis, ut alibi a diximus, cur ergo idè
 non procedat in casu hujus occultæ re-
 stitutionis, quæ magis favet creditori?
 ex quo vides, idem (si absit propor-
 tionata causa) fieri licitè non posse.

a *sup. cum de adulterio.*

An satisficiam debito justitiæ, par
 donum gratuitum, immemor dicti de-
 biti, vide apud Trullench b affirman-
 tem, aliosque.

b *Trullench, in Dec. t. 2. lib. 7. c. 4. d. 5.*
Restitutio.

n. r. contra Rodr. ab ipso cit. legatur omnino P. Baldell. sentiens cum Trull. apud Dian. p. 5. tr. 13. ref. 44.

Restitutio facta per intermediam personam.

3. Secunda. Rem, quam domino debebam, eidem misi per hominem, quem credebam fidelem, sed ipse muneris suo non satisfaciens, aufugit, obligaborne iterum restituere?

4. Respondeo: in aliquibus conveniunt hic doctores, *bb* discrepant in vno.

bb l. Nav. Less. Reb. Mol. alique mox citan. quibus adde Castrop. de iust. comm. d. 1. p. 17. §. 9.

Conveniunt primò, si debitum est ex re accepta, & res est in individuo aliena, v. g. vestis, equus, vas argenteum, hæc numero mensura tritici, quoties sine tua culpa gravi Theologica, ad dominum non affertur, ad nihil te obligari; ratio est, quia res domino perit: excipe, nisi adhuc in aliquo factus sis di-tior; hoc enim adhuc à te deberi, non est controversum.

5. Conveniunt secundo, si debitum est ex contractu, quo aliquid à te alicui debetur, pari modo in individuo v. g. vestis commodata, equus locatus, hæc numero pecunia, per modum massæ deposita, probabile saltem esse, te non obligari, quoties sine tua culpa gravi theologica ad dominum non affertur; ratio est eadem, & quia ex contractu non obligatur quis, nisi ad diligentiam moralem, proportionatam illi rei, de qua agitur, in eodem contractu, ut

tu tradendo huic homini, quem bona fide fidelem credidisti, non peccaveris, saltem mortaliter, erit probabile, te ad iterum compensandum non vrgeri.

6. Conveniunt tertio; si debitum sit ex eodem contractu, ut si debeatur pretium rei emptæ, vel item si debeas ex re accepta, verum ita, ut debeas aliquid non in individuo alienum, sed debeas pecuniam soluere, vel æquivalens, te non liberari ab iterata restitutione; ratio est, quia, cum res quando perit, suo domino pereat, illa pecunia in manu mediatoris tibi perijt, qui eras Dominus; quare creditor adhuc erit satisfaciendus. Excipe, c. nisi illam miseris per hominem designatum ab ipso creditore: tunc enim creditor in suo homine designato suam fecit pecuniam, adeoque ipsi perijt.

c. Doctores communiter apud Dicastill. l. 2. de rest. tr. 2. d. 3. dub. 4. n. 107.

7. Dissentiunt autem Doctores, si debitum sit ex delicto: furatus es equum, mittisque per hominem fidelem, v. g. per Confessarium, sive eundem equum, sive eius pretium (in hoc enim casu idem est, sive res debita sit in individuo, sive in specie) an si Confessarius ea non reddit Domino, sed præter tuam expectationem sibi usurpat, adhuc obligeris ad iterum restituendum? te liberat à restitutione prima d. sententia, quia tu fecisti, quantum potuisti, & quia tunc creditor judicatur consentire huic trans-missioni per hominem fidelem, perinde ac si ipsemet designasset, siquidem tu prudenter te gessisti. Te nequaquam secunda e. sententia liberat; quia in te semper remanet ra-dix obli-

dix obligans ad restitutionem, nempe
injusta acceptio, & dominus nisi rem
ipse cum effectu habeat, non præsumi-
tur consensisse ad illam transmissionē,
quamvis per fidelissimum, nisi sub
conditione, quod de facto ad ipsum res
debita perferretur: hæc posterior sen-
tentia est certior; illam priorem non
audeo, propter authores eam sequentes,
improbabilitatis condemnare.

d. Cenedo de paupertate Reli. d. 634.
n. 8. Dian. p. 2. tr. 3. seu 17. Miscel. res. 2. di-
cens, hanc esse sententiā tutā in praxi. Less.
l. 2. c. 16. dub. 6. n. 67. dicit, non esse omnino
improbabilem. Fill. t. 1. tr. 32. c. 5. nu. 135.
Rodr. Petr. Nav. citati à Dic. max citando
n. 114. Dian. p. 2. tr. 17. res. 2. e. Less. l. c.
n. 65. Reb. l. 2. de rest. q. 13. sec. 3. nu. 11. Mol.
t. 3. d. 754. nu. 2. quando per Confessarium.
Tol. Nav. alijque apud Dia. l. c. quibus ad-
de Delug. l. 1. de just. d. 21. sec. 5. a n. 59. Di-
cast. l. c. n. III. juncto v. 113.

*Restitutio cum errore facta ex consilio
Confessarij.*

8. Ex dictis, quid statues de sequen-
ti difficultate, quæ tertio mihi loco
proposita est? confessarius bona fide
tibi indicit, ut vestes, vel pecuniam
v. g. quæ à Petro surripuisti, des pau-
peribus, tu promptè exequeris, illasq;
pauperibus ad alsem distribuisti; mox,
sive idem confessarius, re melius per-
pensa, sive alius doctor tibi advertit,
incautum fuisse consilium, quia cum
sciretur dominus, domino res sua de-
beatur; obligaberisne ad iterum vero
domino restituendum? respondeo, te
obligari, sequitur ex dictis in posteriore
sententia relata num. præcedenti: sed per obligabitur muneri suo satisfacere:

tamen, etiam si in cæteris casibus sequa-
ris posteriorem dictam sententiam, te
hic non audeo iterum obligare; ratio
mihi videtur esse, quia dominus non
debit in tanta tua pietate esse invitus,
ut non consenserit illi eleemosynæ,
Confirmo, si iterum restituas, semper
plus restitues, quam debes, ad quod
jus Iustitiæ nunquam obligat, ut dixi-
mus superius f. Probatur consecuti-
tio, quia dares nunc pecuniam illam
ablatam, & insuper dedisti bonum il-
lud spirituale eleemosynæ, quod jam
cessit pro lucro spirituali domini, ergo
semper excederes in restituendo: id
quod pari modo esset, si solam partem
pretij iterum restitueres: nam semper
hæc pars erit supra id, quod debes, cum
bonum illud spirituale eleemosynæ
jam adæquaverit totum debitum,
f. sup. l. 6. c. 4. §. 3. n. 22.

Mediator rem restituendam amittens.

9. Denique duæ mihi hic addendæ
occurrunt non dissimiles difficultates,
Prior, quid nimirum in voto, & jura-
mento? vovi cum juramento calicem,
vel pecuniam domui Lauretanæ: mihi
ea per hominem, quem fidelem judi-
cabam, sed ipse illa sibi clanculum usur-
pavit: obligor ne ego, cum id rescivero,
iterum mittere?

Respondeo, scio, aliquos g te obliga-
re; verum hoc bona fide procedenti
nimis durum. Satis enim in re morali
ex Dei benignitate, à te votum seu ju-
ramentum fuisse adimpletum per il-
lam mediatam traditionem, existiman-
dum est h. Mediator autem ille sem-
per obligabitur muneri suo satisfacere:
ni fa-

ni faciat, peccabit, non contra votum; nullo modo nunc debet cedere in damnum Ecclesie; quia non amittitur res, quæ sit sub Ecclesie dominio. Id quod negaturum non puto P. Tancr. nec alium.

g alijque apud Dian. p. 10. tr. 16. ref. 97. h Dian. 1b. citans P. Tancredi. hh Fag. Eccl. præc. 2. li. 4. c. 4. à nu. 8. & alij cum Bonac. circa 1. præcept. d. 3. q. 6. à nu. 23.

10. Inquiret curiosus: si sine culpa mediator illas amittat, obligabiturne ad aliquid? respondeo, si amittat calicem vel quid simile, in individuo acceptum, ad nihil obligo: quia ipse non obligatur ex voto, vel juramento; hoc enim parit solum personalem obligationem in vovente, vel jurante; non ex re accepta, quia eam amisit; non ex injusta acceptione, quia nullam commisit, vel certe non gravem culpam, ut supponimus; excipe, nisi fortè se per contractum obligasset, quod rarissimum est. At verò si amittat pecuniam, vel simile quid functionem recipiens, distinguendum est: si enim amisit eandem pecuniam v. g. vel totum cumulum pecuniarum, in quo erat & ipse, & voventis pecunia, ad nihil obligabitur, propter rationem modo dictam, & de hoc casu solum meminit P. Tancredi allatus à Diana m, dum mediatorem amittentem casu pecuniam, ab omni onere liberat: quod si amittat aliam pecuniam, quia nimirum illam voventis, in proprios usus v. g. expendit, vel fortè domi repositam habet, tunc (cum amittat suam pecuniam) obligabitur vel repositam, vel illi æquivalentem, ad Lauretanam Ecclesiam deferre: ratio est, quia amissionis infortunium

i Tancredi mox citandus, ducto argumento ex c. licet. de voto. l Tancredi de Relig. tr. 4. lib. 2. d. 13. q. 4. n. 32. m Diana p. 10. tr. 16. ref. 97.

Restitutio doni, mortuo donatore.

11. Posterior difficultas per hanc occasionem explicanda, hujusmodi est. Titius famulo, vel alteri dedit vas argenteum v. g. ut ipsius Titij nomine, dono traderet Cajo: at famulus vel non tradidit, vel tamdiu dare culpabiliter distulit, donec Titius diem suum obierit, ita ut Cajus doni ignarus, illud ne acceptare quidem potuerit: quæritur, ad quid famulus sit urgendus? respondeo, Molina n docet, à famulo duplicatam deberi restitutionem: Cajo enim donatario debet vasis æstimationem, propter damnum, quod illi intulit, dum donum ei non tradidit, nec saltem significavit, quo potuisset Cajus illud acceptare. Hæredibus verò debet vas, quia cum mandatum Titij non habuerit effectum, & ex alia parte omne mandatum exspiret morte mandantis, jam nunc vas non pertinebit ad donatarium, sed ad hæredes Titij donantis, nisi fortè donatio fuerit ad piam causam: tunc enim in favorem animæ præsumitur mandatum persistere. Hæc ex Mol. Verum duplicata hæc redditio dura nimis erit famulo. Puto ergo, esse probabile, & sufficere, si is reddat vas donatario tantum; ratio est, quia satis

Qqq 2

est pro-

est probabile, mandatum illud cum sit
favorabile & gratia facta, non expirare
morte mandantis, sicuti non expirant
ceteræ gratiæ factæ p.

n Molina t. 2. d. 263. num. 7. cui adde
sancti Lessium, Bonac. & ex parte Layman.
o Sà v. donatio num. 25. Less. putans, hanc
probabilem. Autor casuum conscientie
Bonacina casu 2. apud Dian. p. 6. tr. 7. res.
4. p. Sanc. lib. 8. matr. d. 28. num. præfer-
tim 64.

§. VI.

Quando?

Profecto statim: de quo, deque
moroso debitore multa à me di-
cta invenies sup. 4, quibus hæc
vel breviter adde, vel breviter recole.

a sup. tr. 3. c. 2. §. 6. & c. 7. §. 7. à n. 28.
& c. 8. §. 3. à nu. 7.

Primò, statim, intellige moraliter,
non physice. Vnum enim vel alterum,
vel tertium diem differre restitutionem,
si domino damnum grave non emer-
git, non est gravis a a dilatio. Aliquid
amplius concedi, quando solutio est fa-
cienda ob contractum, v. g. ob censum,
mox dicam. Contra, magnam sum-
mam, nolente creditore, per partes sin-
gulis mensibus, vel annuatim solvere,
gravis b est dilatio; id enim non est, sta-
tim solvere. Multo gravior erit, si cum
scias, te verè debere, tamen vis cogi à ju-
dice; tunc enim præter peccatum dila-
tionis, debebis restituere expensas tuo
debitori, ut per se patet.

a a l. Dicast. loc. mox citando. b Ser.
Medina Mol. apud Dicast. lib. 2. tr. 2.
d. 10. d. 1. num. 6,

7. Secundò; qui cum possit, non re-
stituit, peccare continuo, & id vocari,
ac esse peccatum habituale, specialique
modo esse confessori aperiendum; alibi
b b docuimus. Sed & alia valde neces-
saria ad praxim confess. dicemus, infe-
rius c. 4.

b b lib. 2. exp. Conf. c. 1. §. præsertim 2.
3. Tertiò, qui ab articulo mortis ur-
getur, nec per se ipsum restituere vult,
cum possit; sed vult relinquere onus
restituendi hæredibus; quique cum
dubius sit, an res sua sit; diligentiam
ipse, cum item possit, facere detrectat,
volens, ut eam faciant hæredes, non
sunt c absolvendi, quia ut caterata-
ceam, culpa gravis est, obligationem
propriam transferre velle in alios, qui
regulariter erunt ipso testatore negli-
gentiores, leg. doctores c c hac de re
valde rigide differentes.

c Silvester, Navar. aliq, quos sequitur
Dicast. lib. 2. de just. tr. 2. d. 10. d. 1.
num. 15. c c Mol. d. 753. Less. l. 1. c. 12.
num. 11. Rebell. q. 17. n. 6. Vasq. p. 2. d. 75.
c. 3. n. 14. & 2. p. 91. art. 1. dub. 5.

4. Quartò, quando solutio facienda
est ex contractu, quamvis aliqui te-
neant, peccari mortaliter, nisi fiat die in
contractu præscripta, saltem quando
intercessit juramentum, tamen Molina
merito docet, non semper mortaliter
peccari, quia juramentum intelligitur
moralis modo; unde quando dilatio
nullum detrimentum affert creditori,
certaque futura sit solutio, dilatio non
erit censenda mortalis. Pari modo
notant aliqui, non esse reum culpæ
mortalis eum, qui cum debeat v. g.
singulis calendis sept. centum annuos,
eos non solvit, nisi à domino requira-
tur; hic

tur; hic enim est modus ordinarius humanus, ejusmodi census solvendi; verum id limitandum, seu declarandum omnino est. Quando enim creditor judicatur rationabiliter esse invitatus in acceptanda dilatione, non poterit excusari debitor, qui est solvendo; ut si v. g. propter nobilitatem, seu potentiam debitoris, non audeat creditor inopse exigere, quis excusabit debitorem?

§. Quando terminus solvendi conditus fuit in favorem debitoris, ut in commodato & mutuo, potest debitor terminum prævenire & solvere. Quod si creditor acceptare nolit, & fortè potestea res pereat, interitus creditori imputabitur, non debitori. Quando vero terminus fuit in favorem creditoris, ut in locato, tunc debitor prævenire terminum non valet; esset enim in damnum creditoris.

d. *Silvest. v. locatio, q. 6. Med. C. de restit. q. 3. causa 6. lege Marian. p. 8. tr. 7. res. 17.*

Creditori autem ipsi nunquam conceditur, posse petere rem sibi reddi ante terminum conventum, nisi in tribus casibus. Primò, si debitor pergat ad inopiam: secundò, si fugam paret: tertio, si incipit esse suspectus de non solvendo; nam tunc cogetur, vel reddere, vel cautionem præstare.

e. c. *unic. de plus peti.*

§. VII.

Quo ordine.

Quando debes pluribus, nec es solvendo omnibus, certè creditori

habenti potius jus, reddere oportebit; quod si omnes æquali jure polleant, pro rata erit, quod habes, singulis dividendum. Sed ecce varius, multiplex ac difficilis nodus extricandus: quo enim filo manuductus intricatum hunc labyrinthum de prælatione creditorum evadam? puto strictim, ac summatim id à me explicari sine periculo obscuritatis non posse: nam propterea satius judico, te in re, præsertim non admodum frequenti, ad Theologos & ac Iurisconsultos de ea fusè disputantes ablegare.

a. *Molin. d. 760. Less. l. c. c. 15. Val. d. 5. q. 6. p. 10. Delugo t. 1. de just. d. 2. per totam. Vasq. c. 11. de rest. Dicast. li. 2. de just. t. 2. d. 11. Casp. p. 7. d. 1. de just. comm. p. 18. à §. 13.*

§. VIII.

Quo loco?

Distinguendum est; vel enim agimus primo de restitutione debita ex injusta acceptione, seu ex quocumque delicto, vel secundo ex re accepta, vel tertio ex contractu.

Ex Delicto.

2. Si restitutio facienda est ex radice delicti, regulariter est exhibenda, ubi degit dominus rei; præterea quando absentia crediti est ex culpa, vel voluntate debitoris, v. g. furripuisti equum Petri Panormi, & illum transtulisti Syracusas, Panormi debes restituere. Pari modo, si furatus es pecuniam hic à Titio, & Titius se contulit ob sua negotia

gona Catanam, quo erat secum suam hanc pecuniam translaturus, Catanæ debes restituere. Ratio est, quia creditor per restitutionem debet ad æqualitatem reduci, & nullum debet ex injusta tua receptione pati damnum. Quare si quis furetur pecuniam, quam ipse dominus aliò, etiam in disiunctissimam provinciam, mittebat, rationabiliter petet, ut ibi reddatur. Dico (rationabiliter) non enim potest temerè velle dominus, pro arbitrio suo, in quocumque loco fieri restitutionem, sed solum, ubi culpa furis sese extendit 4.

a De his omnibus vide Sorum l. 4. de iust. q. 1. art. 1. ad 3. Rebell. p. 1. l. 2. qu. 13. sec. 2. & 3. Azor. 3. p. l. 4. c. 32. & 33. Less. l. 2. c. 15. dub. 8. Vasq. de restit. §. 10. dub. 1. & 2. Mol. d. 751. Delugo t. 1. de iust. d. 20. sec. 8. §. 3. Bonac. disp. 1. de rest. q. 5.

3. Verum, cujus expensis? ducentus est v. g. equus ablati in locum debitum, quis tribuet expensas? respondeo, tribuet b debitor, subtractis ijs, quas fortè alioqui dominus fuisset factururus, si ab illo equus non fuisset ablati. Ratio est, quia secus, creditor, qui nunc est dominus, pateretur damnum ex alterius injustitia. Idemque est, si restitutio fiat ex injusta retentione, quia tunc jam est ex delicto. Comodavi tibi v. g. equum per unum mensem, tu fuisti in mora injusta reddendi, unde ego Catanam petij, cum omnibus rebus meis, debes tuis expensis transmittere ad me equum, subtractis ijs, quas ego fecissem, & nullis subtractis, si fecissem nullas: sic enim ad æqualitatem reducetur injustitia, cujus mihi ex injusta mora causa fuisti.

b Sor. Val. Nav. Azor. Mol. Less. commun. apud Dic. 1. c. n. 98.

4. Inquires. Si expensæ futuræ essent majores, vel æquales rei restituendæ, obligor ne, cum tanto damno, eas pati? furripui v. g. equum valoris centum aureorum: expensæ autem, ad equum transferendum, ascendunt ad centum, ducentos, trecentos aureos; obligabor ne?

Respondeo, te absolute loquendo obligari, quia tu intrivisti, tu exmede, hoc est, quia tu causa fuisti, cur tantum debeatur expendi, tu expende: neque enim dominus ex tua injustitia pati carentiam suæ rei debet. Dixi (absolute) nam, si tu exhibendo tantas illas expensas, patereris non quidem damnum æquale, vel aliquanto majus, quam patitur dominus ex suæ rei carentia, tunc sine dubio tenereris; sed si patereris longè majus, quàm patitur dominus ex absentia rei suæ, tunc sanè posset differri solutio, aut aliquo modo conveniri per litteras cum domino; ratio est, quia Iustitia non adversatur charitati, quæ est finis omnium virtutum, neque prudentiæ & rectæ rationi, quæ per omnes virtutes intercurrit. At charitas & recta ratio dicat, nō debere dominum velle, rem suam cum tanto rigore sibi restitui, ut damnum adeo intolerabile debitori inferatur. In æquali autem, seu aliquanto majori, ideo obligamus debitorem, quia in damno non adeo excedenti melior ratio debet haberi innocentis domini.

c Val. Caet. Nav. & alij apud Vasq. c. 10. dub. 1. n. 27.

5. Quod si differri non possit solutio, vel propter absentiam in loco remotissimo

motissimo ac diuturnam domini, non sit spes veniendi tempus, quo res transmitti ad illum cum moderatis expensis detur, nec per litteras, seu internuncios, domini voluntatem explorandi, non propterea debitor potest rem ablatam sibi retinere, sed vel disponendum de illa est, in favorem pauperum, vel componendum, vi beneficij Bullæ compositionis, sicuti superius diximus fieri debere in eo casu, quo incertus dominus est, quia in hoc casu moraliter judicatur dominus, ac si esset incertus. Idem puto in alio casu, quando debitor, propter inopiam nullo modo potest expensas, ne mediocres quidem facere, ad transmittendam rem, vel ad dominum admonendum: tunc enim pari modo, vel pauperibus rem elargitor, vel beneficio compositionis utitur. In utroque autem casu, si præsumatur voluntas domini, ut res restituenda detur suis consanguineis, patri, matri, filiis &c. multo magis si ij pauperes sint, ipsis dandam rem esse, nemo negabit, ut ibidem diximus.

d. sup. c. 1. §. 3. num. 20. e. Ludov. à Cruce d. 3. in Bull. Cruc. d. 6. nu. 3. alijque ab ipso citati.

Quo loco, ex re accepta?

6. Si restitutio facienda est solum ex re accepta bona fide, v.g. quia habui equum, gemmam, vestes, quæ deinde novi esse alterius, vel bos alterius ad meum præsepe confugit, &c. profecto sufficiet, si ea restitutio fiat in loco, ubi est debitor: & admoneatur dominus; quod si res ad dominum sit transmittenda, domini expensis transmittenda erit; ratio est,

quia secus, ego paterer damnum sine mea culpa; tunc enim dominus jus habet in rem suam, non vero in me.

f. Navarr. Mol. Rebel. Less. Reginald. Vasq. alijque citati à Dicast. li. 2. de just. tr. 2. d. 11. dub. 9. num. 105.

7. Adverte hic tria. Primò, mihi esse compensandas justas expensas, alioqui ex re ipsa extrahendas, si quæ me factæ sunt, ad sustentandum v.g. equum; idque ex tacito contractu, qui dicitur ex negotijs bene gestis. Secundò, multum expedire, si dominus admoneatur, & res interim alicubi custodiatur; nam si superfluas expensas sine rationabili voluntate domini facias, illas amitteres, ut si equum v.g. transmitteres cura majorib. expensis, quam equus valeat, si sine morali custodia &c. immò tunc, si ob negligentem custodiam, cum culpa gravi periret equus, tenereris ad damni restitutionem, ex injusta damnificatione; tertio, si res transmitti ad dominum non potest, nec admoneri, expectari, &c. detur pauperibus, vel usui sit Bulla compositionis, juxta modum jam nu. 5. dictum. Nec tamen videtur improbabile, posse retineri apud se, quia tunc res comparatur rei habenti dominum ignotum, juxta dicta §. 3. n. 31.

Quo loco, ex contractu?

8. Si restitutio facienda est ex contractu, & ex justa acceptione, distinctione opus habemus; vel enim restituenda est eadem numero, seu, ut loquuntur Iurisperiti, eadem res in specie, v.g. equus locatus, commodatus, deposti-

depositus, vel restituendum est aliquid æquivalens, v. g. emisti equum, debes pretium; vendidisti, recepto pretio, frumentum, debes frumentum pretio recepto æquivalens; accepisti prædium, debes censum &c. de utroque separarim.

g. legatur *Dicaft. l. c. n. 108. Less. Vafq. Reginal. ab eod. citati.*

9. Quoad prius, assero, debere restitui in eo loco, quo conventum est, vel in eo loco, quem natura initi contractus requirit, v. g. si in contractu locationis equi appositum sit, ut hic equum restituas, hic debes; si ut restituas Catanæ, quo pergis, illic debes &c. At verò si nulla conventio facta est, tunc debet respici natura contractus, hoc est; an primò contractus, quem facis, sit solum in utilitatem alterius contrahentis? secundò, an solum in tuam? tertio, an in utriusque?

10. Si enim accidat primum, si v. g. habes depositum librum in utilitatem solius domini, ibi bona fide, id est, sine fraude & dolo debes restituere, ubi tu existis; quod si alio res transmittenda sit, fiat expensis & periculo domini, modo non pereat ex tua gravi culpa; ratio est, quia secus, tu patereris damnum, sine ullo domini jure contra te.

11. Si habes depositum, solum in utilitatem tuam, teneris tuis expensis restituere, in eo loco, ubi bona fide habuisset dominus, si tibi non commo- dasset, modò per te steteris, ne dominus secum rem suam transtulerit, deductis tamen expensis, quas fecisset dominus; ratio est, quia dominus non debet pati damnum ex gratuito commodato, & ex alia parte non debet, nec ille lucrari,

nec tu perdere, sine tua culpa, ex inero commodato, quod est ex se gratuitum.

12. Denique si rem habes in-utilitatem utriusque, ut in locatione equi, in qua & tu equi usum, & locans pretium habet, tunc in casu, de quo loquimur, quando nulla facta est conventio, videris primo aspectu teneri tuis expensis, ne dominus sine culpa lædatur: puto tamen, expensis utriusque; quia retorqueo argumentum; si enim tuis expensis, tu lædereris sine tua culpa. Dividantur ergo æqualiter expensæ, sicuti æquale est commodum: immo addo, non rarò debere solis expensis domini, quando scilicet domini negligentia non fuit admonitus conductor de loco, ubi restitutio facienda esset; ipse enim, suo communiter usurpato jure utens, ibi restituet, ubi rem locatam recepit. Excipe, nisi sit recepta consuetudo, ut alibi restituatur: ita in aliquibus locis equi locati ad iter faciendum, restitui solent in locis, ad quos equitando pervenitur &c.

13. Quoad posterius, quando ex contractu debet restitui res æquivalens, juxta divisionem factam num. 8. dico, debere pari modo restitui secundum conventionem contrahentium, si ve expresse, si ve tacite in contractu positam; at si nulla sit appositio conditio, regulariter fieri debet restitutio, seu solutio, ubi tradita res fuit & recepta, v. g. hic vendidisti, hic locasti equum, hic solve pretium; id enim videtur postulare æquitas, idque æqualitas inducenda inter contrahentes: quod si hic Panormi sub conditione numeratæ pecuniæ loces domum Catanæ existentem, hic debis, quia illud (numerata pecunia)

nia) id tacitè, ne dicam expressè, importat &c.

14. Ex quo vides, tum pro hac potissima doctrina, tum pro præcedenti, maximè ex circumstantiis decerni debere in tota hac materia locum, ubi fit restituendum; id, quod nos nunc inquirimus sub nomine tacitæ vel expressæ conventionis, & paulo superius sub nomine naturæ contractus, in quo nimirum tacitè imbibitur aliquando, vel expressè loci determinatio.

15. Hinc primò, si in via tibi do mutuos decem aureos, certè non in via, sed ubi tunc ego proximè, immo etiam longè habito, reddere debebis, quia ex natura mutui, quod est in utilitatem solam mutuatarij, colligimus, dominum rem suam habere debere sine expensis, quia nisi expressè quid in contrarium sit conventum, non est æquum, ut ego ex beneficio tibi collato damnum patiar.

h Bonac. l. c. n. 9. quod tandem concedit Dehugo l. c. num. 204.

Quid si emas, vel vendas in via, dilato pretio, vel re? quid si vendas rem existentem in loco distant, v. g. dolium vini existens in tuo prædio? respondeo, in his casibus semper solere constitui in praxi, locum solutionis, quod si per incuriam non constituatur, ad tacitas, consuetasque in ea regione conventiones, modo paulo ante dicto, erit recurrendum.

16. Hinc secundò, si tibi promittam dare liberaliter post annum equum, & ego ante annum domicilium mutare cogar, certè sufficienter tibi satisfaciam, si equum ibidem dem, ubi bona fide invenior, quia ex circumstantiis

his peculiaribus, quod hæc sit donatio merè liberalis, quodque ego non consulto, ut effugiam ab equo donando, sed bona fide peregrè abierim, colligitur, non aliter me promississe.

i Dicast. li. 2. tr. 2. d. 11. d. 9. n. 118.

17. Hinc tertio, census reales, super rebus stabilibus debiti, v. g. super prædio, domo, feudo &c. (nisi expressè conventum aliter fuerit) solvi debent in loco, ubi sunt res hypothecatae: est enim census, quasi pars fructuum rei. Idem de pensione beneficii, ibi enim debet solvi, ubi est beneficium, licet sciam, sapissimè conveniri expressè, ut solutio exhibeatur, ubi degit pensionarius. Idem de legatis: debent enim dari, ubi hæres hæreditatem adiit, nisi aliter ex intentione testatoris colligatur, siquidem legata sunt pari modo partes extractæ ab hæreditate.

In omnibus prædictis, quando res ad dominum longè distantem transferenda est, cui pereat, si pereat in via, diximus §. 5 à num 3.

§. IX.

Quæ causa excuset?

Q Vindecim causas affert Valentia 4 excusantes à restitutione. Præcipuæ sunt; impotentia debitoris, infamiae, vitæ, membrorum periculum: condonatio creditoris: cessio bonorum: res restituenda creditori nocitura: præscriptio; beneficium Bullæ compositionis; solutio facta creditori sui creditoris: Iudicis autoritas: quoniam verò ex his multa sparsim b in toto hoc libro dicta sunt.

R r r

mule

multa autem sunt facilia, & passim obvia, nec desunt aliqua minus frequentia, ideo prima hic, quæ frequentissima est, brevi explicationi subijcienda dumtaxat superest, si prius adnotes, certum esse, excommunicationem creditoris, multo minus debitoris, non excusare à restitutione. At lucrum magnum à debitore acquirendum tunc solum dabit causam ad differendam aliquantulum restitutionem, quando speratur, sic debitor posse satisfacere omnibus creditoribus.

a Val. 2. 2. d. 5. q. 6. p. 7. & multa de his excusationibus lege apud Castrop. de just. comm. d. 1. p. 17. per totum. b De periculo infam. & c. cum de adulterio, de re nocitura creditori supr. §. 3. nu. 2. de ingressu Relig. supr. §. 1. nu. 7. de præscr. supr. l. 1. c. 4. de cessione bonorum mox n. 7. dicetur. c Silv. Suar. Less. alij apud Castrop. l. 1. §. 5. d Layman. Less. alij apud Castrop. l. c. §. 4. n. 4.

Inopia excusans à restitutione.

2. Impotentia ergo, seu inopia causa est legitima, cur omitti, vel quod est minus, differri possit restitutio, quia vulgare est pronuntiatum: *Ad impossibile nemo tenetur*, vide, quæ dixi Tract. 2. c. 6. Cum autem fortior sit omisio (utique perpetua) quam dilatio, fortior ad illam impotentia, quam ad hanc sine dubitatione requiritur. Hinc lego apud doctores, e posse licite aliquando ex detrimento, quod debitori sequitur, etiam si non coniiciatur in necessitatem decidendi à suo stat, posse, inquam, licite differri restitutionem ad tempus, quo sine tanto detrimento fieri queat restitutio; lego apud Lessium f

eum, qui debet centum aureos, posse differre solutionem, si non potest nunc restituere, nisi prædium multo minoris vendat, quàm valet; lego apud Bonacinam, g posse differri solutionem, quando ad restituendum statim, rem valentem ducentos, oporteret vendere centum; quod duplex dictum Lessij & Bonacinæ explicat, quantum debet esse detrimentum, quod hanc licentiam differendi concedit. lego apud Ioannem Medinam h & alios, si periculum sit, ne filia se prostituat, & ne filij fiant latrones, vel ne debitor ipse pater ob summam indigentiam in desperationem incidat, posse differri solutionem; addit merito Castropalaus i, dummodo creditori inde grave damnum non obveniat. Hæc, inquam, absolute lego; at propter has causas posse restitutionem absolute omitti, non passim lego. Nam si deinde accedat major causa, quale est periculum vitæ, membrorum, jacturæ notabilis & diuturnæ propriæ sanitatis, gravis infamiæ, notabilis casus à suo statu, ita ut illi filij, v. g. paterque, non habeant, unde alantur &c. non differri solum, sed omitti omnino poterit restitutio.

e Sot. Navarr. Val. alij, apud Bonac. d. 1. de restit. q. ult. p. 1. contra Mol. d. 754. f Less. l. 2. c. 16. nu. 12. & 25. g Bon. l. c. n. 22. & 23. h Io. Med. C. de restit. qu. 2. ad 2. Less. Nav. apud Castrop. mox citandum, i Castrop. de justitia comm. d. 1. p. 18. §. 3.

Qua ratione, qui differt solutionem ob causas prædictas, obligetur ad interesse, quod ex dilatione fortè patitur creditor, lege apud doctores.

1 Delug. t. 1. de just. d. 21. sec. 1. n. 16. Mol. Less. Reb. aliosque apud ipsum.

3. Sed

3. Sed quid, si detrimentum illud, & periculum latrocinandi in filiis, & desperationis in patre, de facto semper perseverent? respondeo: tunc non est improbableem, per accidens omitti posse restitutionem, si tamen præmittantur diligenter remedia, ne illa mala perseverent, & ut restituatur illa pars, quæ sine magno detrimento potest, & grave inde damnum creditori non obveniat. Ratio debet esse, quia secus, debitor hic & nunc daret creditori notabiliter plusquam ipsi deberetur; daret enim illud, quod ipsi debitori in illis periculis & detrimentis tam gravibus, quæ superari moraliter non possunt, ut supponi omnino debet, valet multo plus, quam illud, quod debet, ad quod iustitia obligare non potest, quæ æqualitatem per se respicit. Vide §. præced. n. 4. Dixi, notabiliter, quia debitor ad non notabilem jacturam, maxime quando debitum est ex delicto, ex omni recta ratione obligabitur; nam ideo obligavimus etiam ad partem, quando partem potest &c.

m. Reb. p. 1. l. 2. qu. 17. sec. 4. n. 36.

4. Illa ergo inopia, seu impotentia omnino à restitutione liberat, qua primo debitor verè non habet, unde solvat: secundo, qua si solvat, fit extreme indigens: tertio, qua si solvat, fit graviter indigens, quod alijs verbis supra in simili diximus, qua quis notabiliter cadit à suo statu; adverte illud (notabiliter) quod, quia non notatur ab aliquibus, sæpe palliatur obligatio restitutionis; ut aliquando appareat esse moraliter impossibilis, quæ certè ejus generis non est.

Vt è contra, si creditori constet de

impotentia omnimoda debitoris, illi molestiam asferre non potest, nec à judice petere, ut in carcerem debitorem conjiciat, quia jus creditoris contra proximum impotentem vel suspenditur vel elanguet: video tamen, sæpissime excusari creditores urgentes, quia sæpe adest spes, ut debitor ita vexatus, aliquam rationem ineat solvendi. An adesse possit alia excusatio, prudens lector inquirat.

a. Bardi lib. 1. select. qu. 10. n. 6.

5. Adverte item, si quis in statum honorificum ascendisset, propter rem alienam mala fide acceptam, tunc faciendam esse restitutionem, etiam cum diminutione sui talis status, quia hoc non esset cadere, sed redire ad suum: multo magis, si in pari necessitate esset is, à quo rem surripuisti; tunc enim debet esse melior conditio innotentis domini: illud subadverte, si filius v. g. usurarij mala fide cœpit possidere, teneri eum, etiam cum diminutione status relictæ à patre, ad restituendum; quia ejusmodi possessio cum mala fide nihil ipsi suffragatur; si verò cœpit possidere bona fide, non teneri postea à suo statu bona fide possessio decidere, ut restituat, si cognoscat, ea esse bona aliena, quia quilibet jus habet ad conservandum statum bona fide acquisitum.

Impotentia testis & notarij, an à restitutione excuset?

6. In concursu extremæ vel gravis necessitatis debitoris & creditoris, quid faciendum, per aliam occasionem disputabimus. Verum casus ille frequens de teste & notario hic non est

Rrr 2

præter-

prætermittendus; hi enim cum non
 raro falsis testimonijs, vel scripturis
 conjecerint innocentem in amissionem
 bonorum, immò aliquando in pericu-
 lum vitæ, se excusant à restitutione, &
 à revocatione dicti vel scripturæ, ob æ-
 quale periculum, quod subirent. Sed
 communiter doctores clamant adver-
 sus hos, doctrinamque à nobis modo
 traditam inculcant. Instar omnium sit
 „ Bonacina n: quæres (ait) utrum ille,
 „ ob cuius falsum dictum inferenda est
 „ alteri mors vel mutilatio, teneatur
 „ retractare suum dictū, cum periculo
 „ similis poenæ incurrendæ? respondeo
 „ affirmative, modò credat, se profutu-
 „ rum per retractationem, & modò in-
 „ ferendo testimonio peccaverit morta-
 „ liter; ratio est, quia, in æquali damno,
 „ habenda est potior ratio innocentis.
 „ Tenetur etiam eos admonere, quos
 „ ad falsum testimonium ferendum
 „ induxit, ut falsum retractent, & ijs
 „ recusantibus retractare, tenetur Iudici
 „ fraudem aperire, ut innocens eripia-
 „ tur, quamvis sibi vitæ periculum
 „ immineat: melior enim est conditio
 „ innocentis. Si reus fuit per alios te-
 „ stes convictus, & falsus testis nihil fe-
 „ cit, non est mirum, tunc ad nihil ob-
 „ ligari p, quia nihil damni intulit, ut
 „ supponis.

n Bon. c. 8. præcept. d. 10. q. 3. p. 3. nu. 16.
 o cum Val. Bannes. Azar. Molin. Fill.
 cit. ibid. à Bonac. p. l. Dian. p. 3. tr. 5.
 ref. 105.

„ Dixi (modo credat, se profuturum)
 „ quia credens, se nihil profuturum,
 „ nec tenetur retractare, cum nullus ad
 „ opus inutile obligetur. Tenebitur ta-
 „ men restitutionem damnorum facere

cum illorum causa injusta censeatur
 (huic dicto addo ego, semper juvare q,
 saltem per hominem gravem admo-
 nere iudicem de falsitate prædicta, nam
 certè tunc iudex maiorem diligentiam
 adhibebit exquirendi veritatem pro
 reo.)

q ita Dicastill. lib. 2. tr. 1. de iust. d. 5.
 da. 3. num. 55.

„ Dixi (modo in proferendo testi-
 „ monio peccaverit mortaliter) nam
 „ qui bona fide perniciosam aliquam
 „ falsitatem dixit in iudicio, non tene-
 „ tur cum tanto suo incommodo, co-
 „ gnita veritate, dictum retractare, cum
 „ ex nulla radice constet, ad hoc teneri,
 „ ita Sotus, Navarrus & alij r. Hac ex
 „ Bonacina.

r Tol. Nav. Clau. Reg. Sylv. apud Bon.
 ibid. quibus adde Delugo t. 2. de iust. d. 29.
 ff. 3. à num. 24.

Quid si verum crimen per testimo-
 nium propalasti, sed injustè, utpotè,
 quod erat occultum? respondeo cum
 Castropalao, s te tunc non esse obliga-
 tum, vitam exponere, ut delinquen-
 tem liberes, sed solum, quando falsum
 crimen imposuisti. Ratio est (inquit)
 quia jam sententia erit iusta, si crimen
 verum fuit, ergo tu licet peccaveris,
 non fuisti causa mortis injustæ &c. vi-
 de ipsum latius.

s Castrop. de iustit. comm. d. 1. p. 17. §. 3.
 nu. 6 cit. Less. Sanc. Petr. Navarr.

Cessio Bonorum.

7. Ad impotentiam reducitur cessio
 bonorum, de qua summatim duo affer-
 re sufficiat, alterum omnibus pervium,
 alterum singulare.

8. Primò: cessio bonorum excusat
 quidem à restitutione in foro externo,
 non ve-

non verò in conscientia, nisi verè impotens sit, qui cedit; ejusmodi enim cessio ideo debitori suffragatur in foro externo, quia princeps supponit, miserum hominem non esse solvendo; unde si sit solvendo, nunquam princeps intendit, tollere jus creditorum; quod intendere iniquum sanè esset. Alimenta tamen, quibus secundum tuum statum parèe vivas, te in foro conscientie posse retinere, immo & occultare, probabile est (sive ea accipias ex bonis, quibus gaudebas ante cessionem, sive ex acquisitis postea) siquidem ad propria alimenta quilibet jus habet, cum is, qui ijs caret, sit in gravi necessitate constitutus, in qua etiam aliena posse surripi, nedum propria occultare, communis jam nunc est sententia.

9. Ex hac eadem doctrina illud obiter dicam. Nam uxores & filij, quorum viri parentesque ad magnam sunt penuriam redacti, sive culpate, sive etiam sine culpa, si post eorum mortem inveniantur non esse solvendo debita à patre viroque contracta, possunt ex bonis relictis tantum subtrahere, atque occultare, quantum satis judicetur ad vitam suamque statum honestè conservandum; & in judicio requisiti possent, cum æquívocatione congrua, jurare, se nihil occultare, puta, nihil non ipsis debitum, & propter eandem rationem non incurrerent excommunicationem fortè latam contra ea bona occultantes.

† Celestin. citans Sor. Alexor, alios apud Dian. p. 5. tr. 14. res. 57.

10. Secundò: proposita mihi nova quæstiuncula fuit nudiustertius, an artifex, qui cessit bonis, possit in posterum contra suum statum, otiosi? an

vero obligetur, artem suam, ut antea exercere, quò aliquid præter victum, (ut certè potest) acquirendo, creditoribus suis, saltem ex parte, satisfaciat?

Respondeo; nonnulli omnino hunc liberare ab operando fortasse contentent, ex eo principio, quod cessio, quando exhibita est cum ignominia, subit vicem perfectæ solutionis. Verum quia communis & solida sententia negat, tunc extingui obligationem, sed solum suspendi, quia tota ratio privilegij cessionis bonorum ducta est ab impotentia debitoris, & illa ignominie signa solum adduntur, ne passim ejusmodi cessiones cum damno Reip. intententur, ideo artificem hunc omninò obligo ad laborandum, juxta suam conditionem, quò restituat, quantum potest, tum quæ ex contractu, tum multo magis, quæ debet ex delicto. Et ratio à priori est, quia quilibet obligatur apponere media, saltem ordinaria, quæ conducunt ad finem, ad quem quis obligatur, cum certum sit, eum, qui obligatur ad finem, obligari etiam ad ordinaria media ad illum. Sanè quis non obliget ex virtute religionis fidelem ad ambulandum à domo sua ad Ecclesiam competenter distantem, quò die dominico, Missæ interfuit? sacerdotem ex eadem, ad emendum Breviarium, quò horas Canonicas solvat? patremfamilias ex virtute charitatis ad conquirendum consuetis hominum laboribus victum, quò familiam alat, & sexcenta alia? pari ergo, immo majori ratione, Iustitia, quæ fortius urgere solet, quàm aliæ virtutes, obligabit debitorem hunc artificem (à quo ex cessionem bonorum non recessit, ut dictum

Rrr 3

est, obli-

est, obligatio restituendi) ad laborandum, secundum suum statum, qui labor medium est, respectu ipsius, satis ordinarium, quod finem obtineat facienda aequalitatem, quam potest cum creditore. nam, propter eandem rationem, hunc & quemlibet alium debitorem non posse repudiare hereditatem, vel quid simile, docent multi *a*, quia hereditate possit creditoribus satisfacere, quia hoc est medium ordinarium & facile.

a Sanc. Less. Mol. apud Castrop. l. c. num. 4.

Paritas, quæ potest obijci contra hanc doctrinam, ducta à religioso, qui in nostra sententia, non obligatur laborare ad solvenda debita contracta in seculo, jam satis superque dissoluta est superius *b*.

b supra §. 2. n. præsertim 12.

CAPVT SECVNDVM.

De concausis, seu cooperantibus ad actionem injustam, ex qua oritur obligatio restitutionis.

ANtequam ad singulas causas accedam, duo pro omnibus advertere. Primum, has concausas nunquam teneri ad restitutionem, nisi re ipsa damnum secutum sit. Secundum, nec teneri, nisi adsit certitudo moralis, quod id sit secutum, quodque sit secutum ex ejusmodi causa. Nam quando de alterutro ex his ambigitur, diximus disertè superius *a*. Concausæ autem hæc, de quibus locuturi sumus, novem omnino sunt, his carminibus comprehensæ.

a sup. l. 1. in Dec. c. 3. §. 7. v. damnum secutum. b De his concausis lege Azo 3. p. l. 4. c. 10. Less. l. 2. c. 13. Rebell. p. 1. l. 1. q. 24. Vasq. de restit. c. 9. §. 1. Mol. l. 3. d. 729. Reginald. Bonac. Layman. cum de rest. Sanc. in cons. lib. 2. c. 1. dub. 49. Delugot. 1. de just. d. 19. sec. 2. Dic. l. 2. tr. 2. d. 4.

Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans, mutus, non obstitans, non manifestans.

§. I.

Iussio, seu, quod idem est, mandatum.

DE mandante seu jubente aliqua diximus, agentes de homicidio lib. 6. c. 4. §. 5. item de ratum habente, quod certè huc reduci-
tur; quæ sunt omnino recolenda, & hic proportionaliter applicanda.

2. Superfunt autem aliquæ difficultates: prima est, si mandatarius excedit limites mandati, an ad restitutionem debitam ex excessu teneatur mandans?

Distinguunt communiter DD. si talis excessus damni est ex communiter contingentibus, poteratque facile ac debebat prævideri à mandante, tunc tenetur mandans; ut si Petrus iussit me furari à Paulo centum, & ego ab eodem furor centum & quinque; si iussit occidere Cajum, & per errorem occido Titum Cajo similem, quam similitudinem *bb* cognoscebat Petrus; si iussit graviter vulnerare, & ego occido &c.; ratio est, quia cum hæc sint tam proximè conjuncta ijs, quæ mihi à Petro